

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 2-55-543,7/544,3-184,6-185,33

ЯРИЧКІВСЬКИЙ Іван Миколайович

**СВЯТЕ ТАЇНСТВО ПОКАЯННЯ: ВЗАЄМОДІЯ БОЖЕСТВЕННОЇ
БЛАГОДАТІ ТА ЛЮДСЬКОГО КАЯТТЯ**

Магістерська дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Богослов'я»
спеціальності 041 »Богослов'я»
галузі знань 04 «Богослов'я»
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Науковий керівник
магістерської дипломної роботи:
Гоголь Василь Володимирович,
кандидат наук з богослов'я,
доцент, доцент кафедри
богослов'я

м. Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТАЇНСТВА ПОКАЯННЯ	7
1.1. Покаяння як божественне встановлення: біблійні засади таїнства.....	7
1.2. Розвиток вчення про покаяння в Отців Церкви.	13
1.3. Сучасне богословське розуміння таїнства покаяння в УГКЦ	20
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОДІЯ БОЖЕСТВЕННОЇ БЛАГОДАТІ ТА ЛЮДСЬКОГО КАЯТТЯ	27
2.1. Благодать у таїнстві покаяння: її природа та дія	27
2.2. Людське каяття як відповідь на Божий заклик	34
2.3. Процес очищення та освячення через благодать і каяття.....	42
2.4. Психологічний і духовний вимір людського каяття	49
РОЗДІЛ 3. ТАЇНСТВО ПОКАЯННЯ В СУЧАСНІЙ ЦЕРКВІ	57
3.1. Особливості підготовки до таїнства покаяння.....	57
3.2. Пастирський підхід до проведення таїнства	64
3.3. Виклики та перспективи відновлення практики покаяння у світлі сучасності.....	71
3.4. Вплив покаяння на духовне життя вірних	79
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми. Святе Таїнство Покаяння, встановлене самим Христом як шлях до примирення людини з Богом, залишається незмінно актуальним у житті Церкви. У богословській традиції воно розглядається як «друге хрещення» — відновлення благодаті через покаяння, що дає нове життя у Христі. В умовах сучасності, позначеної моральною кризою, секуляризацією, війною, зневірою та руйнуванням особистісної цілісності, Таїнство Покаяння набуває особливої пастирської ваги. Його недооцінення або формальне звершення призводить до втрати глибини християнського життя. Сучасна літургійна та духовна практика УГКЦ покликана відновити автентичне розуміння покаяння як синергії між благодаттю Божою та щирим каяттям людини, що веде до преображення особистості та спільноти. Вивчення цього Таїнства з огляду на його біблійні витоки, патристичну спадщину, богословський зміст і пастирську реалізацію дозволяє не лише глибше зрозуміти його значення, але й відповісти на духовні потреби сьогодення.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена темі «Святе Таїнство покаяння: взаємодія божественної благодаті та людського каяття», виконана у відповідності до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та науково-дослідного інституту канонічного права та богословських наук «Богословські аспекти духовного зцілення в контексті кризових ситуацій сучасного українського суспільства», термін виконання якої визначено з 01 жовтня 2025 р. по 30 вересня 2030 р. (затверджено рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 19.09.2025 р.).

Об'єкт дослідження — Святе Таїнство Покаяння у богословському вченні та пастирській практиці Церкви.

Предмет дослідження — взаємодія Божої благодаті та людського каяття в контексті Таїнства Покаяння, як воно розуміється й звершується в традиції УГКЦ.

Мета дослідження — розкрити богословський зміст Таїнства Покаяння, висвітлити його літургійні, духовні та пастирські аспекти в контексті взаємодії Божої благодаті та людської відповіді у формі щирого каяття.

Завдання дослідження:

1. Розкрити біблійні основи Таїнства Покаяння як божественного встановлення.
2. Проаналізувати вчення Отців Церкви про покаяння та його значення для богословської традиції.
3. З'ясувати сучасне тлумачення Таїнства в богослов'ї та практиці УГКЦ.
4. Дослідити природу Божої благодаті у звершенні Покаяння та її дію в житті віруючих.
5. Висвітлити роль людського каяття як особистісної відповіді на заклик до навернення.
6. Описати процес очищення та освячення через синергію благодаті й волі людини.
7. Проаналізувати психологічний та духовний вимір каяття у християнській антропології.
8. Розглянути сучасні виклики для практики Покаяння та сформулювати пастирські висновки щодо його оновлення.

Територіальні межі дослідження охоплюють Україну як основний простір життя УГКЦ, з урахуванням впливу богословської й літургійної традиції Сходу — зокрема Константинополя, Сирії, Палестини — де формувалося розуміння покаяння в ранньохристиянській Церкві.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від Нового Завіту і ранньої Церкви, через добу Отців Церкви, середньовічну східну традицію, аж до ХХ–ХХІ століть — із особливим акцентом на період радянського підпілля УГКЦ та сучасну добу моральних і духовних викликів.

Методологічна основа дослідження. Робота ґрунтується на принципах об'єктивності, історизму, систематичності й міждисциплінарності. Використано загальнонаукові методи — аналізу, синтезу, дедукції, індукції, класифікації, а також спеціально-наукові методи: хронологічний (для послідовного опису розвитку вчення про покаяння), герменевтичний (для тлумачення біблійних і літургійних текстів), систематично-богословський (для узагальнення доктринальних підходів), порівняльно-богословський (для зіставлення різних традицій Східної і Західної Церкви), літургічний і антропологічний (для висвітлення духовного і психологічного виміру каяття). Метод міждисциплінарного аналізу дозволив поєднати богослов'я, психологію, пастирську практику та літургійні студії.

Наукова новизна. У роботі вперше здійснено комплексне дослідження Таїнства Покаяння в контексті взаємодії Божої благодаті та людського каяття на основі біблійної, патристичної, богословської та літургійної традиції УГКЦ. Особливої ваги надано аналізу актуальних викликів (війна, секуляризація, міграція, психологічні травми) та способів пастирського оновлення практики сповіді. Робота також пропонує глибоку інтеграцію східної антропології з богослов'ям благодаті у ключі відновлення особистісного та церковного життя.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані у викладацькій діяльності (курсах з таїнств, морального, літургійного та пастирського богослов'я), при підготовці катехитичних матеріалів, формацій священників і мирян. Практичні висновки стануть у пригоді духовенству, катехитам і душпастирям для поглиблення підготовки вірних до Таїнства Сповіді, а також для розробки реколекцій, програмах духовного супроводу та відновлення євангельської культури покаяння в УГКЦ.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в процесі написання та захисту магістерської дипломної роботи на засіданнях кафедри богослов'я у 2024–2025 рр., а також через участь у наукових заходах (конференції, семінари) за тематикою християнської духовності та літургіки.

Структура роботи вступ, три розділи з підрозділами, висновки, список використаних джерел (83). Загальний обсяг становить 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТАЇНСТВА ПОКАЯННЯ

Таїнство Покаяння, як одне з основних таїнств зцілення в лоні Христової Церкви, має глибокі богословські засади, що розкривають його природу як дар Божої благодаті та простору для вільної відповіді людини. Його витoki сягають Священного Писання, де покаяння постає не лише як моральний імператив, але як особистий заклик Бога до відновлення сопричастя з Ним. Теологічне осмислення цього Таїнства вимагає розгляду його біблійного підґрунтя, патристичної спадщини та сучасного вчення Церкви. Особливу увагу необхідно звернути на внутрішню логіку покаяння як процесу, в якому поєднуються божественна ініціатива і людська відповідь. Покаяння не є лише визнанням гріха, але — шляхом до преображення особистості у Христі. У цьому контексті стає зрозумілим, що Таїнство Покаяння є не просто засобом відпущення вини, а зустріччю з Живим Богом. Саме тому богословське осмислення цього Таїнства є фундаментом для глибшого розуміння християнського навернення та відновлення духовного життя.

1.1. Покаяння як божественне встановлення: біблійні засади таїнства

Покаяння, як глибоко біблійне та водночас богословське поняття, постає не як людська ініціатива, але як відповідь на Божий заклик, закорінений у самій природі Його стосунків із людиною. Вже з перших сторінок Святого Письма простежується драматичне напруження між дарованою людині свободою і її схильністю до непослуху, що своєю чергою, викликає необхідність покаянного навернення. Після первородного гріха Бог не відмовляється від людини, а навпаки — шукає її, звертається до неї, закликає до діалогу: «Де ти?» (Бут. 3:9). У цьому зверненні криється не лише факт Божого всевідання, а й глибоке

антропологічне одкровення — Бог не полишає людину навіть у її падінні ¹. Цей момент є ключовим для розуміння покаяння не як акт формального морального усвідомлення, а як участь у Божій ініціативі відновлення єдності, що була зруйнована гріхом.

У біблійній перспективі гріх не обмежується виключно юридичною категорією чи порушенням норм; він постає як зрада стосунку — як відхід від живого Бога. Саме тому відповіддю на гріх у Святому Письмі є не покарання, а поклик до повернення, який впродовж усієї історії спасіння звучить як рефрен Божого милосердя. Старий Завіт рясніє місцями, де Бог закликає свій народ до навернення. Книга Второзаконня, наприклад, підкреслює, що навіть після тяжких відступництв повернення до Господа є можливим: «і змилюється над тобою; він позбирає тебе знову з-поміж усіх народів...» (Втор. 30:3). Тут покаяння тлумачиться не як суто релігійна дія, а як цілісне повернення всього життя до джерела — до Бога, Який ніколи не зраджує ².

У цьому світлі пророче служіння в Ізраїлі відіграє фундаментальну роль у формуванні розуміння покаяння як динаміки стосунків між Богом і народом. Пророки постають не як соціальні критики чи провісники катастроф, а як носії Божого слова, що викриває неправду і водночас відкриває шлях до спасіння. Наприклад, пророк Осія, який пережив особисту драму невірності, уподібнює невірність Ізраїля до подружньої зради, але при цьому говорить про Боже бажання повернення: «Я вилікую їхню зраду; я полюбив їх доброхітно, бо гнів мій від них відвернувся» (Ос. 14:5) ³. Покаяння тут подається як відповідь на любов, а не як вимушене самозвинувачення; як рух у напрямку довіри, а не як тягар докору.

¹ The Biblical Basis for the Sacrament of Reconciliation. URL: <https://catholicphilly.com/2018/01/catholic-spirituality/the-biblical-basis-for-the-sacrament-of-reconciliation/> (дата звернення: 10.03.2025).

² St. Joseph Parish. Biblical References to Sacraments: Reconciliation. URL: <https://stjosephpc.org/system/resources/W1siZiIsIjIwMjEvMTAvMjYvNmM3a2dtbWl3cV9CaWJsaWNhbF9yZWZlcmVuY3NfdG9fU2FjcmFtZW50c19SZWNvbmlNpbGhhdGlvbi5wZGYiXV0/Biblical%20referencs%20to%20Sacraments-Reconciliation.pdf>.

³Karlo Broussard. A Biblical Case for Confession. URL: <https://www.catholic.com/magazine/print-edition/a-biblical-case-for-confession> (дата звернення: 10.03.2025).

У цьому ж ключі пророк Йоїл пише: «Поверніться до Мене усім серцем вашим, у пості, в плачі й у жалі. Роздеріть серце ваше, а не одежу вашу» (Йоїла. 2:12–13). Такий заклик виключає можливість формального чи ритуального покаяння без внутрішньої переміни. Бог прагне не зовнішньої обрядовості, а серця, яке відкривається Йому у смиренні. Саме тут покаяння набуває значення духовного процесу — не лише вчинку, але стану, що передбачає глибоке усвідомлення гріха, тугу за очищенням і надію на прощення. Покаяння, таким чином, стає шляхом до відновлення союзу, в якому людина визнає власну потребу в спасінні та водночас вірить у вірність і милосердя Бога ⁴.

Книга пророка Єзекиїла поглиблює цей вимір, наголошуючи на Божому бажанні життя, а не загибелі грішника: «Хіба ж мені смерть грішника мила, - слово Господа Бога, - а не те, щоб він відвернувся від своєї поведінки та й жив?» (Єз 18:23). Це не просто етична пропозиція, а вияв самого Божого єства — Того, Хто «довготерпеливий і милосливий» (пор. Пс 102:8). Покаяння у Старому Завіті є невід’ємною частиною сотеріологічної драми: гріх спричиняє розрив, але Бог не полишає людину в її стані відчуження, а кличе до оновлення. І цей заклик — це не абстрактний моральний ідеал, а слово, що творить, ініціює, зцілює ⁵.

Цей процес покаяння, що ініціюється Богом і вимагає глибокої внутрішньої відповіді з боку людини, має не лише особистісний, але й спільнотний вимір. Старозавітні тексти свідчать про те, що покаяння було не лише справою окремого індивіда, але часто виявлялося як акт усього народу, як літургійне дійство навернення. У таких випадках пророки чи священники скликали громаду до посту, молитви, покути — дій, що мали символічно виразити повернення до заповіданого Закону. Наприклад, у книзі пророка Йони, коли мешканці Ніневії почули заклик пророка, «І повірили ніневітяни Богові:

⁴ St. Joseph Parish. Biblical References to Sacraments: Reconciliation. URL: <https://stjosephpc.org/system/resources/W1siZiIsIjIwMjEvMTAvMjYvNmM3a2dtbWl3cV9CaWJsaWNhbF9yZWZlcmVuY3NfdG9fU2FjcmFtZW50c19SZWNvbmlNpbGlhdGlvbi5wZGYiXV0/Biblical%20referencs%20to%20Sacraments-Reconciliation.pdf>.

⁵ Catechism of the Catholic Church: The Sacrament of Penance and Reconciliation. URL: https://www.vatican.va/content/catechism/en/part_two/section_two/chapter_two/article_4/vi_the_sacrament_of_penance_and_reconciliation.html (дата звернення: 11.03.2025).

оголосили піст і понадягали веретища, від найбільшого до найменшого» (Йони. 3:5). Тут покаяння набуває характеру тотального жесту з боку спільноти, що відповідає на загрозу Божого суду саме через зміну способу життя ⁶.

Не менш промовистими є сцени з життя таких постатей, як Езра чи Неємія, які після повернення з вавилонського полону збирають народ для сповідування гріхів батьків і постанови відновити вірність Божому Закону. Такий ритуал супроводжується публічним читанням Писання, розумінням Слова і відповіддю, яка включає як жаль за минуле, так і постанову нового життя. У книзі Неємії читаємо: «Встали вони на своєму місці, і читали з книги Закону Господа, Бога свого, четвертину дня, а другу четвертину дня сповідалися і поклонялися Господу, Богу своєму» (Неєм. 9:3). Це важливий біблійний зразок покайної літургії, що поєднує слухання Слова, визнання провини та поклін Богові як вияв покірності і відновленої віри ⁷.

Водночас у псалмах — найбільш богословсько насиченому корпусі молитовного досвіду Старого Завіту — покаяння отримує глибоко особистісне звучання. Воно виражається не лише через визнання гріха, а як крик до милосердя, очікування очищення, благання про нове серце. Особливо у псалмі 50 (за Септуагінтою — 51), покаяння стає не просто пережиттям провини, а виявом повного духовного перелому та надії на відновлення: «Серце чисте створи мені, Боже, і духа праведного обнови в нутрі моїм. Не відкинь мене від лиця Твого і Духа Твого Святого не забори від мене» (Пс. 50:12–13). Тут видно, що людське каяття не обмежується актом сповідання; воно охоплює всю особу, всі її виміри — розум, серце, волю, тілесність, — і прагне не лише пробачення, а цілковитого перетворення ⁸.

У цьому сенсі важливо наголосити, що старозавітне покаяння — це завжди діалог: гріх руйнує єдність із Богом, але не знищує її безповоротно. Божий заклик

⁶ The Biblical Basis for the Sacrament of Reconciliation. URL: <https://catholicphilly.com/2018/01/catholic-spirituality/the-biblical-basis-for-the-sacrament-of-reconciliation/> (дата звернення: 11.03.2025).

⁷ Guzik D. Nehemiah 9 – Israel Confesses Their Sin. Enduring Word Bible Commentary. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/nehemiah-9/> (дата звернення: 11.03.2025).

⁸ Guzik D. Psalm 51 – Restoration of a Broken and Contrite King. Enduring Word Bible Commentary. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/psalm-51/> (дата звернення: 12.03.2025).

до повернення є виразом Його вірності, яка не залежить від вірності людини. Пророк Осія проголошує в ім'я Господа: «Я вилікую їхню зраду...» (Ос. 14:5). Це означає, що навіть у самій глибині гріха людина не полишена, а обіймами Божої благодаті огортається запрошення до примирення. У цьому виявляється ключовий богословський момент: покаюння можливе не тому, що людина здатна змінити себе власними силами, а тому, що Бог відкриває шлях до зцілення, дає силу навернення, і приймає її назад не як слугу, а як улюблене дитя⁹.

Саме ця істина, проголошена в багатьох формах Старого Завіту, створює необхідне передсакраментальне тло для розуміння покаюння як таїнства в Новому Завіті. У старозавітному досвіді ми бачимо усі суттєві компоненти, які згодом отримують свою остаточну форму в Христовому об'явленні: реальність гріха, Божя ініціатива спасіння, особиста відповідь через жаль і зміни життя, спільнотне вираження навернення, надія на прощення і відновлення. Таким чином, покаюння ще до Христової ери не є випадковим актом чи психологічною реакцією, а глибоко вкоріненою в Божественному задумі структурою відновлення¹⁰.

Новозавітне об'явлення довершує старозавітне розуміння покаюння, водночас радикально поглиблюючи його смисл через втілення Божого Слова в особі Ісуса Христа. Якщо в Старому Завіті покаюння сприймається як необхідна відповідь на порушення Завіту, то в Новому Завіті воно постає як фундаментальний елемент Євангелія — доброї новини про спасіння, дароване не за ділами Закону, а з милосердя і любові Отця. Вже на початку проповіді Христа цей заклик стає центральним меседжем Його місії: «Сповнився час, і Царство Боже близько; покайтеся і вірте в Євангелію.» (Мк. 1:15). У цьому короткому вислові міститься сутність християнського покаюння: це не лише зміна поведінки

⁹ Guzik D. Hosea 11 – Drawn with Gentle Cords. Enduring Word Bible Commentary. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/hosea-11/> (дата звернення: 13.03.2025).

¹⁰ Catechism of the Catholic Church. Part Two, Section Two, Chapter Two, Article 4: The Sacrament of Penance and Reconciliation. URL: https://www.vatican.va/content/catechism/en/part_two/section_two/chapter_two/article_4/ (дата звернення: 10.03.2025).

чи жаль за гріхи, а фундаментальний екзистенційний поворот, який спрямовує все життя людини до Бога ¹¹.

У постаті Івана Хрестителя, що виступає як предтеча Месії, покаяння набуває есхатологічного характеру. Його хрещення є знаком приготування до остаточного втручання Бога в історію. Заклик Івана: «Покайтесь, бо наблизилося Небесне Царство.» (Мт. 3:2) глибоко вкорінений у пророчій традиції, однак вже передбачає нову якість — не лише зовнішню зміну, а внутрішню готовність прийняти Спасителя. При цьому Іван не лише закликає до покаяння, але й виразно говорить, що сам лише готує дорогу, бо прийде Той, хто має силу не лише закликати, а й очищати: «Я вас хрищу водою на покаяння, а той, хто йде за мною, від мене потужніший, і я негідний носити йому взуття. Він вас христитиме Духом Святим і вогнем» (Мт. 3:11). Така перспектива вводить у розуміння покаяння як динаміки, в якій людська відповідь поєднується з дією Святого Духа, що здійснює внутрішнє перетворення ¹².

Ісус не лише проповідує покаяння, а й утілює в собі його остаточний сенс. Його ставлення до грішників радикально відрізняється від законницького. Христос не уникає тих, кого релігійні кола вважали морально знечещеними, а навпаки — входить у контакт із ними, сідає за один стіл, об'являє їм милосердя і надає шанс на нове життя. Випадки Закхея (пор. Лк 19:1–10), жінки-грішниці в домі Симона фарисея (пор. Лк 7:36–50), самарянки при криниці (пор. Йо 4:1–42) — це не лише ілюстрації моральної реформи, а приклади того, як зустріч із Христом стає місцем дії благодаті, яка пробуджує каяття. Христос не ставить каяття як передумову для любові, але саме любов спонукає людину до щирого каяття ¹³.

Особливо яскраво ця істина виявляється в притчах, які сам Христос використовує для пояснення природи Божого милосердя і людської відповіді.

¹¹ Karlo Broussard. A Biblical Case for Confession. URL: <https://www.catholic.com/magazine/print-edition/a-biblical-case-for-confession> (дата звернення: 10.03.2025).

¹² Guzik D. Matthew 3 – The Ministry of John the Baptist. Enduring Word Bible Commentary. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/matthew-3/> (дата звернення: 13.03.2025).

¹³ Karlo Broussard. A Biblical Case for Confession. URL: <https://www.catholic.com/magazine/print-edition/a-biblical-case-for-confession> (дата звернення: 10.03.2025).

Притча про блудного сина (Лк. 15:11–32) не лише змальовує особисту драму відчуження й повернення, але глибоко окреслює серце Отця, який чекає, прощає і відновлює гідність. Цей образ є водночас антропологічним і сотеріологічним: покаяння — це не акт самоприниження, а шлях до віднайдення справжньої ідентичності у світлі Божої любові. У цій притчі ініціатива спасіння належить Отцеві: навіть коли син ще був далеко, «побачив його батько його й, змилосердившись, побіг, на шию йому кинувся і поцілував його.» (Лк. 15:20). У цих словах зібрана вся новозавітна концепція покаяння: вона розпочинається з дії Божої благодаті, проходить через особисту відповідь віри й жалю, і завершується примиренням, яке відновлює повноту синівства ¹⁴.

Проте Христос не лише навчав прощення — Він надає й конкретну структуру цьому дару. У надзвичайно важливому уривку після свого воскресіння Він передає апостолам владу відпускати гріхи: «Прийміть Духа Святого! 23 Кому відпустите гріхи - відпустяться їм, кому ж затримаєте - затримаються.» (Йо. 20:22–23). Цей момент є ключовим у встановленні Таїнства Покаяння: влада відпущення гріхів, що належить Богові, передається апостолам як служіння примирення. Таким чином, біблійна основа Таїнства має не лише пророчий чи моральний, а й еклезіальний характер — прощення гріхів діє в Церкві через видиму послугу, через участь у Христовій місії ¹⁵.

1.2. Розвиток вчення про покаяння в Отців Церкви.

З перших століть життя Церкви покаяння розглядалося не як випадковий чи маргінальний елемент християнського існування, а як фундаментальна дійсність духовного життя, що продовжувала біблійну традицію внутрішнього навернення у світлі Божої благодаті. Найраніші християнські автори сприймали

¹⁴ GotQuestions.org. What is the meaning of the Parable of the Prodigal Son? URL: <https://www.gotquestions.org/parable-prodigal-son.html> (дата звернення: 11.03.2025).

¹⁵ Life, Hope & Truth. John 20:23: Did Jesus Give Authority to Forgive Sins? URL: <https://lifehopeandtruth.com/change/forgiveness/john-20-23/> (дата звернення: 12.03.2025).

покаяння як другу можливість після хрещення, наголошуючи на тому, що навіть після отримання відпущення первородного гріха, християнин не звільняється від потреби в постійному оновленні через благодать¹⁶. У цьому контексті розуміння покаяння включало як моральний, так і сакраментальний вимір, тісно пов'язаний із життям церковної спільноти¹⁷.

У II столітті апокаліптичний і моральний характер раннього християнства формував стримане ставлення до повторного покаяння після хрещення. Особливо це видно в так званому «Пастир Єрми», популярному пастирському творі, який пропонує образ Церкви як вежі, що постійно будується і в якій ще можна знайти місце для «каміння», яке було раніше викинуте через гріх. Цей текст містить вчення про одне можливе примирення після хрещення для тих, хто тяжко згрішив, з виразною умовою щирого жалю та реального виправлення життя. Визначальним тут є те, що прощення гріха не розглядалося як автоматичний юридичний акт, але як процес духовного зцілення, що вимагає участі всієї особи. Така концепція покаяння поєднує моральну відповідальність із надією на Боже милосердя, водночас висвітлюючи реальність гріха як рани, яку потрібно зцілити, а не лише формально анулювати¹⁸.

Це уявлення розвивається у творах апологетів II–III століть, які бачать Церкву як духовну лікарню, покликану не лише освячувати, але й лікувати душевні рани своїх членів. Тертуліан, один із перших латинських богословів, у творі «Про покаяння» (*De paenitentia*) виразно розрізняє два рівні покаяння: перше — у хрещенні, друге — після хрещення, для тих, хто згрішив. Він називає це друге покаяння «болісною, але необхідною операцією» для відновлення благодаті. Його підхід глибоко еклезіальний: покаяння не є приватною справою, а актом, що вимагає участі всієї Церкви, особливо її ієрархії¹⁹. За Тертуліаном, покутник має визнати гріхи перед пресвітером, виконати публічну покуту, і лише

¹⁶ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

¹⁷ Kelly J.N.D. *Early Christian Doctrines*. New York: HarperOne, 2003. 528 p.

¹⁸ The Shepherd of Hermas. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Shepherd-of-Hermas> (дата звернення: 11.03.2025).

¹⁹ Груца Вл. *Сповідь як духовна терапія*. Львів, 2019. С. 37.

тоді може бути допущений до спільноти. Це свідчить не лише про суворість ранньої дисципліни, а про глибоке усвідомлення того, що гріх розриває не тільки особисті стосунки з Богом, а й зв'язки з Тілом Христовим — Церквою²⁰.

У цьому ж ключі, але з виразнішим пастирським наголосом, розвиває вчення про покаяння Кіпріян Карфагенський. Він стикається з кризою після переслідувань часів Деція, коли багато християн відреклися від віри. Кіпріян наполягає на тому, що навіть важкі гріхи можуть бути прощені, якщо є щире каяття, і при цьому наголошує на необхідності збереження церковної дисципліни. У його листах та трактаті *De lapsis* чітко простежується зростання ролі єпископа як того, хто діє від імені Христа у справі примирення, але не з власної волі, а як вираз благодатної дії Святого Духа через служіння Церкви. Для Кіпріяна покаяння — це не лише визнання провини, а процес, у якому благодать Бога торкається глибини людського серця, спонукаючи до радикальної переміни мислення, поведінки й способу життя²¹.

Саме в цей період спостерігається перехід від сприйняття покаяння як виключно екстраординарного акту для серйозних відступників до розуміння його як постійного елементу християнського життя. Це особливо простежується у працях грецьких Отців, таких як Климент Александрійський та Оріген. Оріген, зокрема, пропонує алегоричне і глибоко духовне осмислення покаяння: для нього гріх — це відхід душі від свого джерела, а покаяння — це шлях назад до Бога, що проходить через аскезу, самопізнання і смирення. Оріген також чітко пов'язує прощення гріхів із дією благодаті, підкреслюючи, що жодне зовнішнє діяння не має сили, якщо не супроводжується глибокою внутрішньою переміною²².

Розуміння покаяння як постійної необхідності духовного вдосконалення, а не лише засобу одноразового примирення після серйозного падіння, знайшло

²⁰ DeVine J. Two Treatises on Penance: an Inquiry into Tertullian's Exegesis and Theology. Churchman, 1995. С 143-153.

²¹ Cyprian of Carthage. Treatise III: On the Lapsed (De lapsis). URL: <https://www.newadvent.org/fathers/050703.htm> (дата звернення: 10.03.2025).

²² Origen. Early Christian Theologian & Scholar. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Origen> (дата звернення: 11.03.2025).

подальший розвиток у працях великих кападокійців — Василя Великого, Григорія Ниського та Григорія Богослова. Для цих Отців Церкви покаяння — це не тільки етична категорія чи обрядова практика, але динаміка обожнення, в якій людина, зазнаючи власної обмеженості та гріховності, водночас відкривається на дію Божої благодаті. Василій Великий, у своїх аскетичних правилах, наголошує на тому, що істинне покаяння передбачає глибоке усвідомлення особистої вини, а також бажання виправити не лише окремі вчинки, але й сам спосіб життя. Для нього покаяння має лікувальний характер, бо спрямоване на оновлення душі через милосердя Бога, Який є не караючим Суддею, а Лікарем, що приходить зцілити зранене людське серце ²³.

Григорій Богослов, у своїй п'ятдесят першій промові, присвяченій Великому посту, говорить про покаяння як про повернення до первісної гідності, якої людина була позбавлена через гріх. Він розглядає покаяння не як тимчасову кризу, а як безперервний стан серця, що зберігає в собі здатність плакати над власною слабкістю та водночас з надією прагнути світла. У цьому контексті покаяння стає глибоко антропологічною реальністю, яка виявляє правду про людину: гріх не є її визначальною сутністю, але тимчасовим затемненням, що може бути розсіяне благодаттю. Саме в досвіді каяття, за Григорієм, відкривається шлях до зростання в Богопізнанні, оскільки лише той, хто пізнав власну зіпсутість, здатен по-справжньому збагнути милосердя Божого ²⁴.

У західній традиції особливого значення в розвитку вчення про покаяння набуває постать святого Августина. Його «Сповідь» — не лише автобіографічний твір, але глибоко богословський маніфест про сутність людської гріховності та силу благодаті, що діє через покаяння. Августин показує, що справжнє покаяння народжується з особистої зустрічі з Істиною, з досвіду внутрішнього зламу, де любов до себе трансформується у любов до Бога. У своїй

²³ Petcu L. Saint Basil the Great on Confessing Sins and the Severity of Penitence. The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – WLC 2016 : World LUMEN Congress. LUMEN 15th Anniversary Edition. Future Academy, 2016. Vol. 15. C. 732-740.

²⁴ Gregory Nazianzen. Select Orations of Saint Gregory Nazianzen. Translated by Charles Gordon Browne & James Edward Swallow. London: Oxford University Press, 1894. C. 423-426.

еклезіології він наполягає на тому, що Церква є місцем, де грішник може не лише отримати прощення, але й відновити свою гідність як член Тіла Христового. Таїнство покаяння в цьому розумінні є не лише засобом юридичного виправдання, але шляхом внутрішнього очищення та оновлення через дію Святого Духа ²⁵.

Августин також послідовно розвиває думку про те, що покаяння саме по собі не є наслідком людських зусиль, а плодом дії благодаті. Людина може визнати свій гріх і звернутись до Бога лише тому, що вже була внутрішньо зворушена дією Божої любові. Таким чином, каяття — це співдія: воно починається з Божого заклику, але потребує вільної відповіді з боку людини. Відтак, у Августина закладено фундамент для подальшої розробки синергізму в sacramентальному богослов'ї: благодать не замінює волі, але виводить її з темряви та оживляє для справжнього діалогу з Творцем ²⁶.

Ці богословські напрацювання ранніх і класичних Отців Церкви поступово формують багатовимірну концепцію покаяння, яка охоплює і особистий духовний досвід, і публічний церковний вимір, і обрядову форму, і внутрішню трансформацію. Уже в цих текстах присутній чіткий зв'язок між дією божественної благодаті та людською відповіддю, що і є суттю Таїнства Покаяння. Отці Церкви не зводять покаяння до моральної дисципліни чи правової процедури — для них це є акт глибоко особистісної зустрічі з Богом, у якій любов і правда, справедливість і милосердя переплітаються в досвіді навернення ²⁷.

У третьому логічному блоці розгляду вчення про покаяння в Отців Церкви увага поступово переміщується до формування більш чіткої дисциплінарної та обрядової структури, яка започатковує перехід до кодифікованого таїнственного розуміння покаяння. Під кінець патристичного періоду, особливо у IV–V

²⁵ Augustine of Hippo. *Confessions*. Translated by R.S. Pine-Coffin. London: Penguin Books, 1961. С. 1–2.

²⁶ Laracuate D. A Theology of Grace in the Life of Augustine. Medium. URL: <https://medium.com/@armandolara2999/a-theology-of-grace-in-the-life-of-augustine-4b45da6502ca> (дата звернення: 12.03.2025).

²⁷ Martos J. *Doors to the Sacred: A Historical Introduction to Sacraments in the Catholic Church*. Liguori : Liguori Publications, 2014. 267 p.

століттях, відбувається перехід від спонтанної і часто публічної практики покаяння до впорядкованої системи покутного процесу, який мав чіткі етапи, обмеження та еклезіальні вимоги. Цей розвиток не відображав лише зростання організаційної складності Церкви, а був відповіддю на богословське усвідомлення того, що Таїнство Покаяння є не приватною справою, а подією у спільноті, що вимагає участі всієї церковної структури — літургійної, пастирської та юридичної ²⁸.

Починаючи з IV століття, у зв'язку з легалізацією християнства після едикту імператора Константина в 313 році, зростає кількість охрещених, і, відповідно, виникає нова пастирська проблема: як Церква має поводитися з тими, хто після Хрещення впадає у тяжкий гріх. Раніше домінувала ідея, що Хрещення є одноразовим очищенням, після якого для смертного гріха не залишалося жодного публічного шансу на прощення. Але нова ситуація вимагала іншого підходу, який би одночасно зберігав суворість Євангелія та відкривав шлях до милосердя. У відповідь на цю пастирську необхідність починає розвиватися система канонічної покути, яка охоплювала кілька стадій: визнання гріха, приєднання до чину каяників, тривалий період публічного покутного життя, який міг тривати роками, і, зрештою, — урочисте примирення з Церквою в Страсний тиждень ²⁹.

На Сході цей процес отримав свою нормативну форму через праці таких авторів, як святий Василій Великий. У своїх «Канолах» він встановлює конкретні строки для різних категорій гріхів — від кількох місяців до кількох років, з диференціацією залежно від внутрішнього стану каючого. Це не була лише дисциплінарна практика, а богословськи обґрунтована система духовного лікування, у якій час, молитва, євхаристійне утримання та церковне заступництво служили засобами поступового відновлення. Таке розуміння покаяння як тривалого процесу очищення було тісно пов'язане з уявленням про

²⁸ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

²⁹ Vogel C. *Le pécheur et la pénitence dans l'Église ancienne*. Paris : Cerf, 1982. 189 p.

Церкву як духовну лікарню, в якій Таїнство є не лише моментом прощення, а дорогою до глибшого єднання з Богом через терпіння і послух ³⁰.

На Заході важливу роль у кодифікації практики покаяння відіграв Григорій Великий († 604), який, спираючись на богослов'я Августина, але з огляду на зростаючі потреби західної літургійної та монастирської традиції, сприяв розвитку більш регулярної та індивідуалізованої форми сповіді. Його «Регула пастораліс» вказує на те, що служіння покаяння належить до суті пастирської функції священника, а розпізнання щирості серця каючого вимагає від душпастиря не лише юридичного розсуду, а глибокої духовної проникливості. Ідея пастиря як лікаря душі, який через силу Христової благодаті веде грішника до зцілення, стає домінантною у формуванні свідомості про священниче служіння в Таїнстві Покаяння ³¹.

Паралельно в монастирських осередках Ірландії та Британії починає розвиватися практика приватної сповіді, яка виникає як відповідь на внутрішні потреби монахів у частому духовному наставництві та очищенні сумління. Із цієї традиції постають так звані «пенітенціали» — збірники, в яких зафіксовано гріхи та відповідні покути, що дозволяло духовним отцям надавати пропорційну і персоналізовану допомогу. Цей інструмент пастирської практики став згодом основою для формування індивідуальної сповіді як норми в Західній Церкві, особливо починаючи з VII–VIII століть. Така трансформація засвідчила глибоку інтуїцію Церкви: покаяння не має бути недосяжною вимогою, але милосердною пропозицією, відкритою для кожного, хто справді прагне оновлення ³².

Патристичний період дав Церкві не лише богословську глибину у розумінні покаяння, але й інституційну спадщину, що дозволила зберегти динаміку взаємодії благодаті й особистого каяття в межах Таїнства. Вчення

³⁰ Petcu, L. (2016). Saint Basil the Great on Confessing Sins and the Severity of Penitence. In: Sandu, A., Ciulei, T., & Frunza, A. (Eds.), *Logos Universality Mentality Education Novelty*, vol. 15. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, pp. 732–740. Future Academy. DOI: 10.15405/epsbs.2016.09.93.

³¹ Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

³² Connolly H. The Irish Penitentials and Conscience Formation // *Religions*. 2022. Vol. 13. No. 12. P. 1134. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13121134>

Отців — від суворих канонічних норм до ніжного образу люблячого Отця, який чекає навернення сина, — зберігає незмінне ядро: покаяння — це не лише шлях до прощення, але спосіб життя християнина, який постійно перебуває в дорозі до Отця.

1.3. Сучасне богословське розуміння таїнства покаяння в УГКЦ

Сучасне богословське осмислення Таїнства Покаяння в Українській Греко-Католицькій Церкві здійснюється в контексті як традиції Східного християнства, так і вселенської католицької доктрини. Особливістю цього підходу є прагнення зберегти богословську глибину і містичну чутливість східного обряду, водночас інтегруючи напрацювання Західної Церкви, зокрема догматичні, канонічні та пастирські аспекти, які були вироблені впродовж тривалого історичного розвитку. Таїнство Покаяння у розумінні УГКЦ постає не лише як обряд прощення, але як живий процес зустрічі з Христом – Лікарем душ, що в Дусі Святому здійснює оновлення та примирення. Така інтерпретація корениться у духовному досвіді Церкви, що бачить у покаянні шлях до глибшого єднання з Богом і спільнотою вірних, а не лише юридичний акт зняття вини ³³.

Важливою богословською основою сучасного бачення Таїнства Покаяння в УГКЦ є Катехизм «Христос – наша Пасха», опублікований 2011 року, який, будучи офіційним виразом віровчення Церкви, формулює інтегральне розуміння покаяння як таїнственного і водночас духовного акту. Катехизм наголошує, що «у Таїнстві Покаяння Бог, у Своїй милості, дарує прощення гріхів тому, хто навертається до Нього з вірою, жаль про свої гріхи і щире бажання виправити життя». Такий підхід свідчить про те, що покаяння не можна зводити лише до моменту сповіді, бо це – внутрішній процес, що включає глибоке переосмислення свого життя в світлі Божого Слова. Суть покаяння – не лише у

³³ Maria Grazia Bartolini. Handling Sin in Seventeenth-Century Ukraine: the Sacrament of Penance and the Disciplining of Conscience. *Slavia Orientalis*, 2018, 67(3), 321–340. DOI: <https://doi.org/10.1515/slwa-2018-0032>.

визнанні власної провини, а у відкритості до діяння благодаті, що здатна перетворити серце і скерувати його до повноти життя у Христі ³⁴.

УГКЦ, як частина Вселенської Церкви, повністю приймає богословське розуміння покаяння, викладене в Катехизмі Католицької Церкви, зокрема в пунктах 1420–1498, де Таїнство Покаяння представлено як один із засобів зцілення після втрати благодаті через тяжкий гріх. Проте водночас Східна традиція, яку УГКЦ прагне зберегти й поглибити, наголошує не на юридичному аспекті «виправдання», а на богослов'ї відновлення і преображення. У цьому ключі сучасне богослов'я УГКЦ особливо підкреслює, що Таїнство Покаяння не лише знімає провину, а оживляє людину, повертаючи їй повноту духовного життя. Це таїнство не обмежується рамками моральної оцінки вчинків, але охоплює всю особу, її взаємини з Богом, ближніми, Церквою, самим собою ³⁵.

З огляду на це, богослови УГКЦ у своїх сучасних працях послідовно підкреслюють взаємодію божественної благодаті та людської свободи як центру покаянного досвіду. Людське каяття у своїй глибині є відповіддю на заклик благодаті: грішник не спроможний самотійно повернутися до Бога, якщо не буде внутрішньо порушений Його милосердною присутністю. У цьому сенсі покаяння є плодом діалогу – ініціатива належить Богові, Який «перший полюбив нас» (пор. 1 Йо 4:19), але вимагає вільної й щирої відповіді від людини. Це підтверджується також у Літургії Покаяння, яка в Східній традиції підкреслює смирення, плач, піст, молитву, але водночас – світлу надію на прощення й відновлення гідності Божого образу ³⁶.

Ці акценти чітко простежуються також у документах Синоду Єпископів УГКЦ та у численних пастирських зверненнях, зокрема в «Пастирському посланні Блаженнішого Святослава на Великий Піст 2023 року», де Таїнство

³⁴ Катехизм УГКЦ «Христос — наша Пасха». Львів, 2011. П. 449.

³⁵ People who believe in God and admit His power in the Sacrament of Confession are invincible – His Beatitude Sviatoslav in Zarvanytsia // Ukrainian Greek Catholic Church. 2021. URL: <https://ugcc.ua/en/data/people-who-believe-in-god-and-admit-his-power-in-the-sacrament-of-confession-are-invincible-his-beatitude-sviatoslav-in-zarvanytsia-517> (дата звернення: 12.03.2025).

³⁶ Hardon, J. A. History and Theology of Grace. The Real Presence Association. URL: https://www.therealpresence.org/archives/Grace/Grace_015.htm (дата звернення: 03.05.2025).

Покаяння представлене як шлях до внутрішнього визволення, що дає людині силу «виходити з могили власного гріха». Такий підхід відповідає екзистенційним викликам сучасної людини, яка часто втрачає зв'язок із духовною реальністю, але водночас прагне правди, чистоти та нового життя. УГКЦ у цьому сенсі не лише навчає покаяння, але й намагається формувати відповідне пастирське середовище, в якому кожен грішник може без страху й осуду прийти до сповіді як до джерела відродження, а не як до формальної вимоги ³⁷.

Сучасне богослов'я УГКЦ у своєму розумінні Таїнства Покаяння не обмежується його індивідуальним або моральним виміром, а надає йому глибоко еклезіального й навіть есхатологічного значення. Покаяння розглядається не лише як внутрішній акт совісті, але як подія, що має відношення до всього Тіла Христового – Церкви. Гріх завжди має подвійний характер: він розриває зв'язок із Богом і водночас руйнує сопричастя з Церквою. У цьому контексті Таїнство Покаяння набирає особливої актуальності як акт повернення не лише до Бога, але й до церковної спільноти, яка приймає, прощає і супроводжує грішника в його духовному відновленні. Цей вимір особливо наголошується у сучасній літургійній практиці, яка відновлює традицію публічних покаянних чинів у Великий Піст, Велику П'ятницю або в дні духовної віднови ³⁸.

Певна напруга між індивідуально-приватною формою сповіді, яка домінувала в УГКЦ у період її виходу з підпілля, та відновленням спільнотного досвіду покаяння, є об'єктом сучасного богословського і пастирського пошуку. З одного боку, зберігається глибока повага до особистої сповіді як місця довіри, відкриття душі, визнання конкретної провини та прийняття відповідальності. З іншого боку, богослови та пастирі закликають повертати сповідь до її літургійного та сакраментального контексту — тобто до євхаристійного життя

³⁷ Святослав (Шевчук), Блаженніший. Пастирське послання на великий піст 2023 року. Українська Греко-Католицька Церква, 30 листопада 2023 року. URL: <https://ugcc.ua/news/rizdviane-pastyrskie-poslannya-blazhennishogo-svyatoslava-2023-roku-781/> (дата звернення: 03.05.2025).

³⁸ Великий Піст: час для поглиблення молитви, практикування покаяння, занурення у Боже Милосердя. Спархія святого Володимира Великого у Парижі, 11 лютого 2024 року. URL: <https://ugcc.fr/news/velykyj-pist-chas-dlya-poglyblennya-molytvy-praktykuvannya-pokayannya-zanurennya-u-bozhe-myloserdya/> (дата звернення: 03.05.2025).

спільноти, до посту, молитви та духовного супроводу. Із цією метою дедалі частіше впроваджуються парафіяльні покаянні богослужіння, які готують спільноту до сповіді як не просто до індивідуального ритуалу, а як до акту спільного навернення³⁹.

Особливий акцент у сучасному богословському осмисленні УГКЦ робиться також на формуванні сумління. Це питання піднімається не лише в теологічних працях, а й у катехитичних посібниках, які наголошують на необхідності плекати чутливе, а не тривожне сумління — таке, що ґрунтується на любові до правди, а не на страху перед карою. Цей акцент відображає глибше розуміння покаяння як вияву свободи, в якій особа не лише визнає гріх, але й дозріває до глибшої відповідальності за власне духовне зростання. Катехизм УГКЦ вказує, що в процесі навернення важливим є не лише визнання провини, а усвідомлення Божого покликання до святості, що кличе людину не просто уникати зла, а уподібнюватися Христові в усьому своєму житті⁴⁰.

У цьому контексті слід зазначити ще одну важливу рису сучасного богословського підходу в УГКЦ — це зростання уваги до внутрішньої психологічної та духовної цілісності людини. Покаяння дедалі частіше розглядається як процес, що має не лише етичний чи духовний вимір, але й глибоко впливає на стан особистості. Пастирська практика, зокрема в контексті духовного супроводу, показує, що щире каяття сприяє не тільки примиренню з Богом, а й внутрішньому зціленню, визволенню від тягаря провини, страху, тривоги, невпевненості у власній гідності. Таким чином, Таїнство Покаяння постає не лише як акт очищення, але як відновлення онтологічної цілісності особи, у якій образ Божий, затьмарений гріхом, знову набуває ясності⁴¹.

³⁹ Святослав (Шевчук), Блаженніший. «Ісус Христос — наша надія» (І Тим. 1, 1): Послання з нагоди Ювілейного 2025 року. Українська Греко-Католицька Церква, 2024. URL: <https://ugcc.ua/data/isus-hrystos-nasha-nadiya-i-tym-1-1-poslannya-blazhennishogo-svyatoslava-z-nagody-yuvileynogo-2025-roku-6073/> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴⁰ Таїнство Покаяння: Дорога до Примирення з Богом. Українська Греко-Католицька Церква, 2021. URL: https://www.facebook.com/permalink.php/?id=61556081102168&story_fbid=122205776936202703 (дата звернення: 03.05.2025).

⁴¹ Catechism of the Ukrainian Catholic Church: Christ – Our Pascha. Kyiv–Edmonton: Patriarchal Catechetical Commission of the UGCC, 2016. 368 p.

Ці акценти також тісно пов'язані з ширшим баченням покаяння як місця дії Святого Духа. УГКЦ послідовно наголошує, що жодне покаяння неможливе без благодаті, яка не лише вказує на гріх, але водночас дає силу його визнати, оплакати й подолати. Саме тому покаяння ніколи не повинно бути відділене від молитви, зокрема від заклику до Духа Святого, Який, як «Утішитель і Дух істини», провадить людину до повноти правди про саму себе. У цьому контексті кожне Таїнство Покаяння є водночас екзаменом сумління і молитвою про відновлення життя в Христі. Така молитва може мати різні форми — від глибокої особистої тиші перед сповіддю до літургійного співу «Покаянія отверзи ми двері, Життєдавче» — але у всіх них ідеться про одне: прохання про благодать навернення, що робить людину здатною до нової духовної весни ⁴².

У третьому вимірі сучасного богословського розуміння Таїнства Покаяння в Українській Греко-Католицькій Церкві відкривається особливий акцент на покаянні як чиннику місійності та оновлення всього церковного життя. УГКЦ, яка вийшла з катакомбного існування, відроджується не лише інституційно, а й духовно — і цей процес, згідно з пастирськими документами Церкви, неможливий без оновлення покаянного духу серед духовенства, богопосвячених осіб і мирян. Пастирський лист Синоду Єпископів 2020 року підкреслює, що в умовах численних зовнішніх і внутрішніх викликів саме Таїнство Покаяння є ключовим інструментом для зцілення ран, завданих війнами, ідеологіями, моральною дезорієнтацією та духовною байдужістю. Йдеться не лише про індивідуальний вимір покаяння, але й про спільнотну відповідальність — покаяння як усвідомлення гріха спільноти перед Богом і прагнення колективного навернення ⁴³.

Цей колективний вимір особливо актуалізується в контексті суспільно-моральної кризи, в якій Церква покликана бути не лише голосом докору, але й

⁴² Fr. John A. Hardon, S.J. The Spiritual and Psychological Value of Frequent Confession. Real Presence Renewal. URL: <https://realpresencerenewal.org/primers/the-spiritual-and-psychological-value-of-frequent-confession/> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴³ Українська Греко-Католицька Церква. Пастирське послання Синоду Єпископів УГКЦ на 2020 рік. Покаяння і відновлення у світлі Євангелія. Львів : Патріарша курія, 2020. 16 с.

середовищем прощення, діалогу і внутрішнього відновлення. У своїй проповіді на початку Великого посту 2022 року Блаженніший Святослав зазначив, що «здатність до покаяння є ознакою духовно живої людини, здатної визнати правду, змінитися і відновити єдність». У цьому сенсі Таїнство Покаяння не замикається на сфері індивідуальної духовності, а стає засобом внутрішнього очищення всієї церковної спільноти, яка прагне відповідати на Божий заклик до святості в умовах реального світу, що страждає ⁴⁴.

Сучасна богословська думка УГКЦ також пов'язує покаяння із євангелізаційною місією Церкви. У документі «Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом» підкреслюється, що кожна громада має бути середовищем, у якому людина може пережити милосердя Божої любові, а це передбачає не лише правильне приготування до сповіді, але й культуру прийняття, довіри і супроводу. Покаяння в такій парафії – це не механізм контролю, а шлях зростання у вірі. Таким чином, Таїнство Покаяння дедалі більше осмислюється не як ізольований акт, а як органічна частина загального духовного формування вірних, зростання у святості та служінні ближнім ⁴⁵.

УГКЦ, у своїй відкритості до діалогу зі світом і відповідальності перед українським народом, неодноразово піднімала тему покаяння в контексті історичної пам'яті. Це має не лише моральний, а й богословський вимір. Заклики до покаяння за мовчання в часи тоталітаризму, за співучасть у суспільному злі, за байдужість до гідності людської особи — це прояв глибокого усвідомлення, що Церква не стоїть поза історією, а покликана брати участь у її очищенні. У цьому контексті Таїнство Покаяння постає не як втеча від відповідальності, а як шлях до оновлення обличчя Церкви і суспільства водночас. Саме таке осмислення допомагає інтегрувати покаяння в сучасну християнську свідомість,

⁴⁴ Шевчук С. Проповідь на початок Великого посту 2022 року. Українська Греко-Католицька Церква. URL: <https://ugcc.ua> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴⁵ Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом: довідка про стратегію розвитку УГКЦ на період до 2020 року. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zhyva-parafiya-mistse-zustrichi-iz-zhyvym-hrystom-dovidka-pro-strategiyu-rozvytku-ugkts-na-period-do-2020-roku-10321/> (дата звернення: 03.05.2025).

не зводячи його до приватного релігійного акту, а утверджуючи як засіб персонального і національного відродження ⁴⁶.

У підсумку, сучасне богословське розуміння Таїнства Покаяння в УГКЦ ґрунтується на глибокій традиції, водночас активно реагуючи на духовні потреби сучасної людини. Воно включає біблійні основи, літургійну спадщину Сходу, вчення Вселенської Церкви, досвід переслідуваної Церкви XX століття і нові пастирські виклики сьогодення. Покаяння постає як внутрішній шлях людини до Бога, як подія примирення в Церкві, як джерело духовного зцілення і як місійне свідчення в сучасному світі. Це Таїнство, у якому божественна благодать не лише пробуджує сумління, а творить нову людину, здатну жити у Христі, прощати, служити і любити.

⁴⁶ Синод Єпископів УГКЦ. Надія, до якої нас кличе Господь: пастирський лист Синоду 2021 року/ URL: <https://docs.ugcc.ua/1550/> (дата звернення: 03.05.2025).

РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОДІЯ БОЖЕСТВЕННОЇ БЛАГОДАТІ ТА ЛЮДСЬКОГО КАЯТТЯ

Взаємодія Божої благодаті та людського каяття — це один із найглибших і найтонших процесів у духовному житті людини. Благодать діє як божественна енергія, що входить у людське серце, пробуджує совість і кличе до переображення, тоді як каяття є відповіддю людини на цей поклик. Тут не йдеться про механічну реакцію, а про зустріч двох свобод — Божої любові, яка завжди готова прощати, і людської волі, яка наважується прийняти правду про себе. У цьому акті зустрічі благодаті й покаюння зникає прірва між небом і землею: людина, визнаючи власну неміч, відкривається на дію Творця. Благодать не пригнічує людську волю, а відновлює її, надаючи їй сили діяти у світлі істини. Каяття, у свою чергу, очищує людину від внутрішньої замкненості, роблячи її здатною до любові. У цьому діалозі між Богом і людиною розкривається суть християнського життя: не втеча від гріха зі страху, а повернення до Отця з надією, що Його благодать здатна зробити серце новим.

2.1. Благодать у таїнстві покаюння: її природа та дія

Благодать у християнській традиції завжди була серцевиною богослов'я спасіння. Вона є тією силою, без якої жодна людська дія, навіть найщиріше каяття, не може мати спасительної ваги. Проте у візантійському богослов'ї благодать розуміється не як абстрактна «допомога згори», а як жива енергія Божої присутності, що діє в серці людини, коли вона входить у Таїнство Покаюння. Це не лише духовний акт, а подія зустрічі — де Божа ініціатива сходиться назустріч людській свободі. У цьому просторі взаємодії відбувається

найглибше преображення особи: грішник, який повертається до Бога, стає учасником Божественного життя⁴⁷.

Благодать у Таїнстві Покаяння — це не лише дар прощення. Вона є живою силою, що відновлює розірвану єдність між Творцем і творінням, повертаючи людині її первісну подобу. Її дія не механічна і не зовнішня — вона відбувається у самому ядрі людського буття, де гріх спотворив гармонію між розумом, волею та серцем. Бог діє не замість людини, а разом із нею, відкриваючи можливість співпраці — *synergia*, у якій поєднується вічна сила Духа та свободне людське «так»⁴⁸.

Святе Письмо говорить про благодать як про «харіс» — безумовний дар Божої любові, що має реальну, дієву силу. Апостол Павло підкреслює, що ми «і оправдуємося даром його ласкою» (Рим. 3:24), і саме через неї стаємо «учасниками Божої природи» (2 Пет. 1:4). Ця думка не є лише богословським принципом — вона лягла в основу всього сакраментального життя Церкви. Благодать не просто «супроводжує» віруючого, вона втілюється у конкретних видимих діях: у слові, у жесті, у таїнственому доторку. У сповіді це виявляється особливо виразно — коли через слово розрішення людина переживає не абстрактне «прощено», а реальне зцілення⁴⁹.

Патристична традиція бачить у благодаті не створену субстанцію, а нетварну енергію самого Бога. Святий Григорій Палама пояснював: «Благодать — це не щось, що Бог дає, а те, чим Він Сам є у дії». Через неї людина входить у живий дотик із Божеством, не втрачаючи своєї природи, а обожнюючись у причасті. Тому дія благодаті у Таїнстві Покаяння — це не просто момент

⁴⁷ Council of Trent. Fourteenth Session: Doctrine on the Sacrament of Penance (Session XIV). PapalEncyclicals.net. URL: <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/fourteenth-session.htm> (дата звернення: 06.10.2025).

⁴⁸ Катехизм Католицької Церкви. Розд. II, Част. II, Гл. 2, Арт. 4 «Таїнство Покаяння і Примирення» (§1422–1498) Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/content/catechism/en/part_two/section_two/chapter_two/article_4.html (дата звернення: 08.23.2025).

⁴⁹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ : «Місіонер», 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2 : Новий Завіт 350 с.

відпущення провин, а нове створення особи. Бог не стирає минуле, а перетворює його на досвід спасіння ⁵⁰.

Східна традиція називає Покаяння «другим хрещенням». У молитвах Євхологіону звучить думка: «Благодаттю омиваєш знову, Господи, тих, що сповідаються». Таїнство не починається зі сповіді і не закінчується словом розрішення. Благодать діє в усьому процесі навернення — від першого болю совісті до відновленого миру душі. Цей шлях не одномоментний, а поступовий, і тому в літургійній практиці Покаяння сприймається як духовна терапія. Як тіло потребує зцілення, так і душа потребує благодатної лікарні.

Теологічна спадщина Заходу підсилює це розуміння. У «Summa Theologiae» Тома Аквінський розрізняє дві форми дії благодаті — «operans» і «cooperans»: та, що пробуджує серце, і та, що підтримує людське зусилля. У Таїнстві Покаяння ці виміри зливаються: Бог пробуджує жаль і водночас дає силу здійснити його плід. Людина, визнаючи гріх, уже перебуває в русі благодаті, бо сама здатність побачити зло у собі є її дією ⁵¹.

Катехизм Католицької Церкви вчить, що ефективність Таїнства не залежить від людської досконалості. Дія Христа через священика завжди результативна — *ex opere operato* — але плідність благодаті визначається відкритістю серця — *ex opere operantis*. У цьому полягає таємниця синергії: Бог не нав'язує людині прощення, але пропонує його як простір свободи. Лише тоді, коли людина свідомо приймає благодать, вона стає перетворюючою ⁵².

Сучасне богослов'я наголошує, що благодать у Покаянні не є лише юридичним актом, а процесом духовного дозрівання. У документі «Ravenna» (2007), який став основою католицько-православного богословського діалогу, стверджується: благодать — це не допоміжний засіб для спасіння, а форма життя

⁵⁰ Francis (Pope). *Misericordia et misera*: Apostolic Letter (20.11.2016) Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20161120_misericordia-et-misera.html (дата звернення: 10.09.2025).

⁵¹ John Paul II (Pope). *Reconciliatio et Paenitentia*: Post-Synodal Apostolic Exhortation (02.12.1984) Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html (дата звернення: 07.010.2025).

⁵² Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.

у Христі. Вона не діє ззовні, а народжує у людині новий спосіб буття, в якому гріх більше не визначає її сутність.

Слова апостола Павла «а де збільшився гріх, там перевершила ласка» (Рим. 5:20) стають ключем до розуміння її природи: благодать діє не лише як прощення, але як творча енергія, що перетворює зло на місце Божої перемоги. У сповіді ця перемога відбувається тихо, але незворотно — у серці людини, яка дозволяє Богові увійти у власну зраненість⁵³.

Східне богослов'я завжди розглядало Таїнство Покаяння не ізольовано, а в контексті всієї сакраментальної економії. Воно пов'язане з Євхаристією, бо лише той, хто примирений, може споживати Тіло Христове. Через це сповідь має не лише індивідуальне, а й церковне значення: благодать, яка діє в одній людині, відновлює цілісність тіла Церкви. Сповідь — це не приватна «розмова», а подія, у якій Церква свідчить про дію благодаті в історії⁵⁴.

У візантійському обряді ця істина виражена в молитвах, де священник просить: «Примири і з'єднай його зі святою Твоєю Церквою, Христе Боже наш, силою Твоїї благодаті». Тут благодать виступає як особиста присутність Христа, що діє через Його служителя. Людина не просто «отримує прощення», а реально входить у спілкування з Живим Богом. Це спілкування — серцевина усього Таїнства: Христос і грішник зустрічаються не як Суддя і винний, а як Лікар і поранений⁵⁵.

У цьому сенсі благодать має і терапевтичний характер. Сучасна пасторальна теологія розглядає сповідь як простір духовного зцілення. Вона відновлює цілісність особи, звільняє не лише від провини, але й від глибоких внутрішніх травм, які гріх залишає у пам'яті та серці. Коли людина чує слова: «Я розрішаю тебе від гріхів твоїх», вона не лише звільняється, але й знову набуває здатності любити. Це і є найвищий плід благодаті — повернення до любові.

⁵³ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

⁵⁴ Іван Павло II. Таїнство Покаяння в житті Церкви. Послання до Апостольської пенітенціарії. 1998. П. 3.

⁵⁵ Osborne K. *Sacramental Theology: A General Introduction*. New York: Paulist Press, 1988. 154 p.

Тут відкривається ще один важливий аспект — екзистенційна дієвість благодаті. Вона не просто «спускається» у момент сповіді, а діє у всьому процесі покаяння: у жалю, у слові, у рішенні змінитись. Це постійний рух, у якому Бог і людина взаємно прямують один до одного. Саме в цьому русі благодать розкриває свій справжній характер — вона не зовнішня сила, а подих Божої любові в людській душі.

Після осмислення самої природи благодаті як живої дії Божої присутності в Таїнстві Покаяння необхідно перейти до глибшого виміру — до розуміння механізму її дії. Саме в цьому таємничому процесі взаємодії Бога й людини розкривається суть боголюдського синтезу: людина кається, але діє благодать; благодать очищує, але через свободне «так» людини. Покаяння не є просто емоційною реакцією на гріх чи моральним виправленням. Воно є місцем, де відбувається нове творіння, де людське єство перебудовується благодаттю у своєму глибинному вимірі. У цьому процесі благодать виявляє себе не як почуття прощення, а як творча енергія, що повертає людині втрачений образ Божий⁵⁶.

Дія благодаті у Таїнстві Покаяння полягає не лише у звільненні від вини, а у поступовому відновленні богоподібності людини, її внутрішнього ладу, здатності до любові, правди й істини. Благодать не змінює Бога щодо людини — вона змінює людину щодо Бога, тобто відновлює у ній спроможність бути у злагоді з Творцем. Цей процес має глибоко синергетичний характер: Бог не примушує людину до навернення, а співдіє з нею, чекаючи на її відповідь, і лише тоді, коли серце відкривається, благодать розкриває свою перетворюючу силу⁵⁷.

Святий Ісаак Сирін писав: «Покаяння — це двері милосердя, відкриті для тих, хто шукає світла». У цих словах окреслено глибоку динаміку благодаті: вона не приходить лише в момент сповіді, а діє ще до того, коли у людині пробуджується бажання змінитися. Саме це первинне прагнення до очищення є знаком дії так званої «випереджуючої благодаті», про яку говорив святий

⁵⁶ Chauvet L.-M. The Sacraments: The Word of God at the Mercy of the Body. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2001. 240 p.

⁵⁷ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

Августин. Людина не здатна навіть захотіти навернутися без того, щоб її серце не торкнулася Божої присутності. Благодать лагідно пробуджує волю, але не насильно, а з глибин самої природи людини, де образ Творця хоч і затемнений гріхом, але не знищений⁵⁸.

Коли ж настає момент священнодійства — коли священник уділяє розрішення, — благодать переходить у фазу освячуючої дії. Це вже не просто рух до Бога, а участь у самому Божому житті. Святий Григорій Богослов писав, що Дух Святий очищує не лише гріх, а й слід гріха, повертаючи чистоту помислу. Це означає, що благодать не просто анулює провину, а реально зцілює структуру людської душі — її розум, пам'ять, бажання, внутрішню чутливість. Гріх, який зруйнував гармонію між цими силами, залишає у людині глибокі наслідки. Тому благодать у Таїнстві Покаяння — це не лише прощення, а тривала духовна терапія, яка відновлює єдність усього людського єства.

Йоан Павло II у своїй адгортації *Reconciliatio et Paenitentia* окреслює три послідовні етапи дії благодаті у сповіді. Перший — моральне пробудження, коли людина усвідомлює свій гріх і відкриває потребу у Божій милості. Другий — духовне зцілення, що відбувається в акті розрішення, коли Христос через служителя Церкви примиряє грішника з Отцем. І третій — екзистенційне оновлення, коли відпущення гріхів переходить у новий спосіб життя у Христі. Ці три етапи формують цілісний рух навернення, у якому благодать діє водночас як учитель, лікар і творець. Вона не лише очищує сумління, але й відновлює здатність людини мислити, відчувати та діяти у світлі Божої істини⁵⁹.

У візантійській богословській традиції дія благодаті розкривається через поняття обоження (θέωσις). Митрополит Іоанн Зізіулас, розвиваючи цю думку, підкреслює, що Церква у кожному Таїнстві не просто «застосовує благодать», а вводить людину у спільність буття з Богом. Таїнство Покаяння відновлює цю спільність через примирення і комунікацію — людина знову «чує» Бога, і Бог «чує» людину. Це не образне порівняння, а глибока онтологічна дійсність: той,

⁵⁸ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

⁵⁹ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

хто був мертвий у гріху, стає живим у Дусі. Благодать оживляє серце, яке було духовно скам'янілим, і повертає його до життя в істині ⁶⁰.

Ця реальність відображена і в самій структурі літургійного чину сповіді. Коли священик промовляє: «Примиряє і з'єднує тебе Христос із Своєю Церквою», відбувається не лише символічна дія, а онтологічна подія. Людина, яка була відчужена, знову входить у живе тіло Церкви і тим самим у динаміку спасіння. Благодать тут не є абстрактною силою, вона діє конкретно — через слово, через жест, через присутність священика, який є іконою Христа. Тому сповідь у східній літургійній традиції не розглядається як приватна розмова чи психологічне вивільнення, а як священний акт зустрічі у просторі святості, де Бог говорить до людини через знак і слово ⁶¹.

У психологічному вимірі благодать діє як «внутрішнє світло істини». Коли людина відкривається Божій присутності, вона починає бачити реальність і саму себе у світлі правди. Саме тому момент сповіді має не лише духовне, але й глибоко психоемоційне значення. Це акт очищення не лише сумління, а й пам'яті, думки, уяви. Благодать торкається глибин особи, туди, куди жоден психологічний метод не може дістатися. У цьому сенсі благодать діє як надприродний катарсис — вона зцілює через істину, а не через механічне забуття ⁶².

У результаті дії благодаті відбувається не лише відпущення гріхів, а глибоке оновлення розуму. Як говорить апостол Павло: «Перемінюйтеся оновленням вашого ума». Це означає, що благодать змінює не просто моральну поведінку, а сам спосіб мислення, світосприйняття, навіть внутрішню інтуїцію людини. Істинне покаяння завжди має видимий наслідок: людина, яка була замкнена на собі, відкривається світові; та, що жила у страху, знаходить мир; та, що тікала від Бога, повертається до Нього. Благодать не примушує — вона пробуджує свободу, здатну на любов.

⁶⁰ Arranz M. Izbrannye sochineniya po liturgike. В 5 т. Rim, Moskva, 2003–2006. Т. 1. Tainstva Vizantijskogo Evhologija.

⁶¹ Dallen J. The Reconciling Community: The Rite of Penance. New York: Pueblo Pub. Co., 1986. 446 p.

⁶² Osborne K. Reconciliation and Justification: The Sacrament and Its Theology. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2001. 310 p.

Згідно з сучасним церковним розумінням, священник у Таїнстві Покаяння — не суддя, а свідок благодаті. Він не прощає від себе, а свідчить дію Христа, Який прощає і примирює. Благодать не локалізується у людині чи в обряді, вона є дією живого Христа у Його Церкві. Саме тому сповідь не можна розглядати як ізольований акт: вона є частиною sacramентальної економії, у якій благодать постійно циркулює між Христом і вірними, наповнюючи Церкву живою енергією Духа⁶³.

Благодать у Таїнстві Покаяння виявляє себе у двох основних вимірах. Вертикально — це сходження Божої любові, яка прощає, очищує і підносить людину до участі у житті Трійці. Горизонтально — це розгортання цієї любові у спільноті, у відносинах, у житті Церкви. Покаяння тому ніколи не є приватною справою: благодать, отримана у сповіді, має церковний вимір, адже кожен гріх ранить тіло Церкви, а кожне примирення зцілює його. Благодать у Таїнстві Покаяння не зводиться до абстрактної доктрини чи обряду, а є реальною присутністю Бога, який через любов змінює людську природу зсередини.

Саме в цьому і полягає таємниця її дії: благодать не лише очищує від гріха, а народжує людину заново, відкриваючи шлях до її активної відповіді — до глибокого, свідомого і вільного каяття, яке стане предметом наступного аналітичного розгляду.

2.2. Людське каяття як відповідь на Божий заклик

У візантійській традиції, яку сповідує Українська Греко-Католицька Церква, людське каяття ніколи не є ізольованим або приватним актом — воно завжди народжується як відповідь на Божий заклик, що звучить у Слові, у молитві спільноти та в sacramентальних знаках. Літургія поєднує ці виміри в єдиний духовний рух — від слухання Божого Слова до участі у трапезі

⁶³ Балога П. Еволюція та розвиток Таїнства Покаяння. Електронний ресурс. Блог о. Петра Балоги О. Р. Режим доступу: https://risu.ua/ru/evolyuciya-ta-rozvitok-tajinstva-pokayannya_n107893. (Дата звернення: 10.08.2025.)

Євхаристії. У цьому русі покаяння набуває своєї справжньої церковної форми: не як самозамкнене переживання провини, а як відкрите, свідоме налаштування серця на гармонію з Божою присутністю. Катехизм УГКЦ «Христос — наша Пасха» підкреслює, що віра і літургія становлять єдину систему духовного життя: людина відповідає на Божу ініціативу не індивідуальним порухом, а в ритмі спільної молитви, у дусі єдності Церкви ⁶⁴.

У контексті Божественної Літургії каяття не обмежується етичним виміром чи емоційним жалем за гріхи. Це — літургійна відповідь на заклик Божої любові, що запрошує людину увійти у Пасхальну подію Христа, пережити смерть для гріха й воскресіння у новому житті благодаті. Літургія формує цю відповідь поступово: через слухання Слова Божого, через очищення наміру, через акт «відкладання всякої журби житейської», який символізує відмову від земних турбот і зосередження на вічному, і через свідоме наближення до Трапези Господньої. Усе це — не зовнішні обряди, а внутрішні етапи духовного преображення, вбудовані в саму структуру Літургії. Кульмінацією цього процесу є свідоме прийняття Святого Причастя, до якого Церква закликає з чистим сумлінням, із серцем, очищеним покаянням, у мирі з Богом і ближніми.

Літургія сама готує серце до цього моменту. Уже вступне благословення «Благословенне Царство Отця, і Сина, і Святого Духа...» і перша ектенія формують внутрішню поставу — горизонт, у якому спільнота перестає бути лише «збором людей» і стає «народом Божим», що стоїть перед Ним у молитві. Тут починається покаянна трансформація: людина, почувши заклик «У мирі Господу помолімся», спрямовує серце до примирення. Це не просто прохання про мир у світі, а запрошення до внутрішнього миру, без якого неможливо справжнє покаяння ⁶⁵.

Катехизм УГКЦ визначає Літургію як «вершину і джерело життя Церкви», у якій Христос промовляє Своє Слово і вводить віруючих у Таїнство Свого Тіла

⁶⁴ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

⁶⁵ Council of Trent, Fourteenth Session: Doctrine on the Sacrament of Penance (Session XIV) PapalEncyclicals.net. URL: <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/fourteenth-session.htm> (дата звернення: 26.09.2025).

і Крові. Щоб стати учасником цього Таїнства, людина повинна «входити у нього» з відкритим серцем, у готовності змінюватися. Така відкритість і є покаянням у дії: не формулою чи обов'язком, а станом душі, яка дозволяє Богові діяти ⁶⁶.

У візантійській традиції ця внутрішня готовність має чітку духовну дисципліну. Апостол Павло, звертаючись до коринтян, наказує: «Випробовуйте себе, чи ви у вірі; самих себе досліджуйте» (2 Кор. 13:5). Цей принцип ляг в основу церковної практики іспиту совісті перед Євхаристією. Покаяння тут набуває конкретного виміру — це вже не почуття провини, а вчинок віри: перевірити себе, примиритися з ближнім, очистити думки, щоб приступити до Чаші не з інерції, а з усвідомленою довірою до Бога.

Цей покаянний ритм пронизує всю структуру Літургії. Коли співається Херувимська пісня — «Ми, Херувими, тайно являючи...» — вірні закликаються «всі житейські печалі відкласти». Це не метафора, а духовний акт, який має конкретний богословський зміст: покаяння — це не самозвинувачення, а відмова від усього, що перешкоджає зустрічі з Богом. Як зазначає богослов Роберт Тафт, цей момент є «візантійським еквівалентом латинського *Sursum corda* — піднесення серця», тобто актом очищення, який відкриває шлях до анафори. Людина не може прийняти «Царя всіх», якщо не звільнилася від дріб'язкових турбот, від втоми, від зосередженості на собі ⁶⁷.

Кульмінація цієї покаянної відповіді приходить у молитві перед Святим Причастям: «Вірую, Господи, і визнаю, що Ти є воістину Христос... прийми мене сьогодні, Сину Божий, як учасника Твоєї Тайної Вечері...». Ці слова, знайомі кожному християнину в обряді св. Івана Золотоустого, є публічним визнанням недостойності, поєднаним із довірою. Людина сповідує свою слабкість, але водночас відкриває серце, щоб прийняти Бога. Цей момент є

⁶⁶ Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.

⁶⁷ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

вершиною покаяння: це вже не страх перед осудом, а сповідь віри, народжена у зустрічі з милосердям ⁶⁸.

Літургія перед Причастям також вимагає конкретного приготування — не лише духовного, але й дисциплінарного: піст, іспит совісті, молитва, участь у сповіді. Це все не формальні вимоги, а спосіб зробити покаяння дієвим. Церква нагадує, що без внутрішньої чистоти Причастя може стати не благословенням, а осудом — «Бо той, хто їсть і п'є, не розрізняючи Господнього тіла, суд собі їсть і п'є» (1 Кор. 11:29). Тому покаяння перед Євхаристією — це не лише етап підготовки, а форма богословської свідомості: розуміння, що зустріч із Христом можлива лише у правді ⁶⁹.

У цьому контексті особливо важливим є застереження східних отців щодо спотворень покаяння. Перше — «юридизація», коли сповідь перетворюється на адміністративний акт, а гріх — на «порушення правил». Друге — «психологізація», коли покаяння редукується до внутрішньої розмови або терапевтичного процесу без зустрічі з Богом. Обидві крайності руйнують справжню природу покаяння, тому що в обох втрачається церковний вимір. У реальності покаяння не є ані покаранням, ані самозаспокоєнням — воно є шляхом до Євхаристії. Його істинність перевіряється не за силою емоцій, а за готовністю людини до Причастя ⁷⁰.

Сама Літургія вчить цій істині. У Херувимській пісні серце очищується від земних турбот; у Великому вході воно приносить себе у жертву; у молитвах перед Трапезою душа визнає свою неміч і благає про милосердя. Ці кроки — це богословська педагогіка покаяння, яку Церква передає через молитву, спів, і навіть через ритм рухів. Людина вчиться покаяння не через настанови, а через

⁶⁸ Требник. Видання верховного архієпископа Української Греко-Католицької Церкви. Львів. Свічадо, 2001. 486 с.

⁶⁹ Rouillard P. Storia della penitenza dalle origini ai nostri giorni. Brescia, 1999. 224 p.

⁷⁰ John Climacus. The Ladder of Divine Ascent / Translated by C. Luibheid, N. Russell; with an introduction by K. Ware. New York: Paulist Press, 1982. 301 p.

участь у спільному священнодійстві, де кожен жест і кожне слово мають сотеріологічний сенс ⁷¹.

Людське каяття у Літургії є не ізольованим етичним актом, а цілісним процесом духовного формування. Воно включає слухання Слова, відкриття серця, очищення наміру, примирення, сповідь віри і, зрештою, прийняття Христа у Причасті. Це шлях, який проходить крізь всю Літургію — від початку до завершення — і завершується преображенням серця. У ньому покаювання перестає бути технікою чи приватним почуттям і стає церковним способом життя у правді Євхаристії ⁷².

Цей рух, який починається з покаюнного усвідомлення, логічно переходить у глибший вимір — у внутрішню психологічно-духовну динаміку. Саме там відбувається перехід від тягара провини до свободи у Христі, від страху — до вдячності, від розпорошення — до єдності. Літургійні тексти, молитви і жести стають конкретними «інструментами» цього перетворення, бо саме через них Церква навчає людину жити правдою Божої благодаті, щоб покаювання не лише очищало, але й відкривало шлях до радості спасіння.

Літургійне покаювання, як відповідь людини на Боже запрошення, не обмежується лише зовнішнім актом або моральним рішенням — воно охоплює всю внутрішню динаміку духовного життя, у якій відбувається справжнє преображення людського серця. Там, у глибині особистості, де зустрічаються провина і милосердя, страх і надія, народжується істинне покаювання. Це не одномоментний стан, а поступовий рух, у якому бере участь уся людська природа — розум, воля, емоції, пам'ять і навіть тіло. Літургія в цьому сенсі виступає як «педагогіка покаювання», як простір, де Бог формує серце людини через ритм молитви, через Слово і Таїнства, готуючи її до зустрічі зі Своєю благодаттю ⁷³.

⁷¹ Cabasilas N. The Life in Christ. Crestwood, New York: St Vladimir's Seminary Press, 1974. 229 p. URL: <https://where-you-are.net/ebooks/the-life-in-christ-nicholas-cabasilas.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).

⁷² Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

⁷³ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхології з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

Психологічно-духовна динаміка людського каяття у літургійному контексті — це процес поступового очищення, у якому провина перетворюється на мир, сором — на смирення, а страх — на любов. Це рух, що не зводиться до людської ініціативи: у ньому співпрацюють благодать і людська свідомість. Каяття тут — не примусовий самозасуджувальний акт, а форма свободи, у якій людина добровільно відкриває своє серце перед Творцем ⁷⁴.

Літургія починається закликом: «У мирі Господу помолімся». Це не лише прохання про зовнішній спокій, а глибше запрошення увійти у внутрішній мир — той духовний стан, без якого неможливо справжнє покаяння. Людина не здатна навернутись, якщо її свідомість перебуває у хаосі. Тому перший етап каяття — це внутрішня зупинка, момент, коли віруючий починає чути себе, бачити правду про власне життя у світлі Божої присутності. Саме богослужбовий простір створює умови для цього — його ритм, тиша, спів і символи впорядковують людський внутрішній світ, допомагаючи відчувати власну духовну глибину.

У біблійній перспективі це можна порівняти з досвідом блудного сина, який «прийшов до себе». Літургія постійно допомагає людині зробити цей крок «до себе» — через слухання Слова, через молитву, через ритм священнодійства, що виводить її із повсякденного потоку думок. Саме тут зароджується перше, ще крихке, але щире каяття — не як почуття провини, а як усвідомлення власної потреби у спасінні ⁷⁵.

Під час співу «Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний» людина переживає зустріч із Божою святістю, яка освітлює її обмеженість. Ця зустріч не принижує, а зцілює: у ній народжується смирення, не як слабкість, а як сила прийняти істину про себе. Стояння перед Святим вчить не боятися своєї недосконалості, бо саме в ній розкривається можливість прийняти благодать.

⁷⁴ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

⁷⁵ Augustine. Confessions / Translated with an introduction and notes by H. Chadwick. Oxford: Oxford University Press, 1991. 352 p.

Літургія виховує у людини «богослов'я серця» — здатність бачити свою неміч не як провал, а як простір для Божої дії ⁷⁶.

У візантійській традиції покаяння завжди розумілося не як «втеча від гріха», а як «вхід у правду». І Літургія є місцем цього входження. Її молитви не просто описують людську слабкість, а вчать правильно її переживати. Коли спільнота разом промовляє: «Господи, помилуй», — це не повторення формули, а акт духовного очищення. Ці слова стають диханням серця, ритмом покаянного мислення, який поступово звільняє людину від самовиправдання і гордині. Щира молитва «Господи, помилуй» — це вже крок до свободи, бо в ній людина визнає, що потребує Бога і дозволяє Йому діяти ⁷⁷.

Психологічно цей процес подібний до катарсису. Коли людина щиро визнає свою слабкість перед Богом, внутрішня напруга зникає. Вона перестає боротися із собою і входить у тишу, у якій благодать починає діяти. Саме тому в Літургії так багато моментів мовчання — коротких пауз, коли Церква ніби дає душі час «переварити» молитву. У цій тиші каяття переходить із площини думок у простір серця.

Сучасна літургійна психологія підкреслює, що справжнє каяття не народжується під тиском провини. Воно зростає з досвіду безумовної любові. І саме Літургія є простором цієї любові. Стоячи в храмі, серед молитов і співу, серед запаху ладану та світла ікон, людина відчуває, що Бог не засуджує її, а приймає. Це відчуття прийняття не знімає відповідальності, але долає страх. Саме тут, у спільній молитві, народжується «безпечний простір для правди»: віруючий може побачити свій гріх, не втративши гідності, і це усвідомлення стає початком оновлення ⁷⁸.

Особливо виразно ця динаміка проявляється у молитві перед Святим Причастям: «Не на осуд чи на покарання, але на зцілення душі й тіла». Тут

⁷⁶ Требник. Видання верховного архієпископа Української Греко-Католицької Церкви. Львів. Свічадо, 2001. 486 с.

⁷⁷ John Climacus. *The Ladder of Divine Ascent* / Translated by C. Luibheid, N. Russell; with an introduction by K. Ware. New York: Paulist Press, 1982. 301 p.

⁷⁸ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. II. 9.

покаяння досягає своєї вершини. Людина визнає власну слабкість, але водночас довіряє благодаті. У цьому моменті з'єднуються дві сили — людське смирення і Боже милосердя. Вони взаємно підсилюють одна одну: Бог діє через відкритість людини, а людина — через довіру до Бога. Саме так відбувається духовне єднання, у якому розділення між «грішником» і «святим» зникає — бо в Христі обидві реальності стають одним ⁷⁹.

З точки зору духовної антропології, літургійне покаяння — це процес повернення до внутрішнього центру. Гріх розпорошує людину: її розум, воля і почуття діють у різних напрямках, вона стає внутрішньо суперечливою. Літургія, навпаки, збирає її до купи. Тіло, що вклоняється, слово, що молиться, і серце, що слухає, утворюють гармонію. Людина стає єдиною — і саме в цій єдності відкриває присутність Бога. Це і є сутність справжнього покаяння: повернути собі цілісність, якої гріх позбавив.

Покаяння у Літургії має також спільнотний вимір. Людина ніколи не кається наодинці, навіть якщо молиться сама. Кожен її жест, кожне слово — частина молитви Церкви, спільноти, яка молиться разом. Спільне «Господи, помилуй» є свідченням того, що гріх — це не лише особисте падіння, а рана усього Тіла Христового. Тому кожне покаяння стає актом церковного зцілення. Коли один кається, благодать діє на всіх, бо в Церкві немає ізольованих душ: усі з'єднані в єдиному Дусі ⁸⁰.

І нарешті, покаяння природно переходить у подяку. Це не просто завершення процесу, а його плід. Той, хто справді пережив прощення, вже не може залишатись у страху чи провині. Він дякує, бо досвідчив, що Бог є Любов. Саме тому Євхаристія — подяка — є логічним завершенням усього шляху покаяння. У момент, коли віруючий промовляє своє «Амінь», він стверджує: «Я приймаю Твоє прощення, Господи, і моє життя належить Тобі». Це «Амінь» —

⁷⁹ Требник Петра Могили 1646. Друге видання. Канберра, Мюнхен, Париж. Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії, Наукове товариство ім. Шевченка в Європі, Академічне видавництво д-ра Петра Релея, 1988. 1786 с.

⁸⁰ John Chrysostom. On Repentance and Almsgiving / Translated by G. G. Christo. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1998. 159 p.

вершина покаяння, бо воно перетворює біль на вдячність, а гріх — на досвід милості ⁸¹.

Внутрішня динаміка людського каяття у Літургії — це рух від роздвоєності до єдності, від провини до миру, від сорому до любові. Літургія виступає не лише обрядом, а школою духовної цілісності, де благодать і свобода людини співпрацюють у творенні простору правди. Покаяння, що починається з усвідомлення гріха, завершується вдячністю — досвідом нового життя у Христі.

У цьому світлі стає очевидно, що покаяння має не лише моральний чи духовний зміст, але й глибокий антропологічно-онтологічний вимір. Воно є процесом очищення і освячення людської природи, у якому благодать не просто зцілює, а перетворює людину зсередини. Цей процес, який розпочинається у покаянні, продовжується і поглиблюється у Таїнстві Євхаристії, де людська свобода зливається з Божою любов'ю в єдиному акті преображення буття.

2.3. Процес очищення та освячення через благодать і каяття

Процес очищення та освячення у візантійській традиції Української Греко-Католицької Церкви невіддільний від літургійного життя, адже саме в ньому благодать Божа входить у людську історію й формує вірних у новий, євхаристійний спосіб буття. Божественна Літургія є не лише вершиною, але й джерелом церковного існування, у якому благодать діє конкретно й реалістично — вона очищує людину, зцілює її зранене єство, освячує спільноту і наповнює все життя Христовою присутністю. Тут немає розриву між небесним і земним: дія благодаті не символічна, а онтологічна, вона змінює саму структуру людського буття, готуючи його до участі у Божественній природі ⁸².

⁸¹ Augustine. Confessions / Translated with an introduction and notes by H. Chadwick. Oxford: Oxford University Press, 1991. 352 p.

⁸² Балога П. Еволюція та розвиток Таїнства Покаяння. Електронний ресурс. Блог о. Петра Балоги О. Р. Режим доступу: https://risu.ua/ru/evolyuciya-ta-rozvitok-tajinstva-pokayannya_n107893. (Дата звернення: 10.08.2025.)

Очищення та освячення утворюють єдиний духовний процес, який можна назвати «східними сходами»: благодать пробуджує сумління, веде до покаяння й завершується сопричастям у Євхаристії. Цей шлях не обмежується моральним самопізнанням чи емоційним жалем — він втілений у самому тілі Літургії, у молитвах, ритуалах і духовній дисципліні, через які Бог формує серце людини. Благодать діє, але не замість людини: вона пробуджує її волю, очищує намір, і врешті впроваджує у сопричастя з Христом. Саме тому участь у Євхаристії можлива лише у стані благодаті — тоді вона стає джерелом освячення, а не осуду⁸³.

Першим кроком цього процесу є пробудження до правди, що відбувається вже в перших словах Літургії: «Благословенне Царство...». У цей момент громада спрямовується у простір Божого Царства, де людина вчиться стояти перед Богом не у страху, а в мирі. Це мир, який не є психологічним спокоєм, а внутрішньою ясністю, вкоріненою в Божій присутності. Тут починається очищення сумління: благодать пронизує серце, перетворюючи провину на поклик до навернення. Цей перехід від самозвинувачення до смиренного прагнення очищення є першим дотиком освячуючої дії Духа⁸⁴.

Далі постає етап покаяння, який у візантійській традиції завжди має церковний вимір. Каяття не є приватною справою чи внутрішньою «психологічною процедурою». Це еклезіальний акт, у якому людина визнає, що її гріх торкнувся не лише її самої, а й спільноти. Тому звернення до Таїнства Покаяння, особливо перед прийняттям Євхаристії, є не другорядним приписом, а самим способом буття Церкви. Лише той, хто примирився з Богом і ближніми, може приступити до Причастя без осуду. У цьому полягає духовна логіка спасіння: благодать не нав'язує очищення, але очікує згоди людини на співдію, і саме ця згода відкриває шлях до Таїнства⁸⁵.

⁸³ Council of Trent. Sixth Session. *Decree on Justification* (13.01.1547). PapalEncyclicals.net. URL: <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/sixth-session.htm> (дата звернення: 06.10.2025).

⁸⁴ Требник. Видання верховного архієпископа Української Греко-Католицької Церкви. Львів. Свічадо, 2001. 486 с.

⁸⁵ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхології з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

Наступним кроком стає літургійна «практика серця» — момент, коли очищення переходить у освячення. Візантійська Херувимська пісня «щоб ми прийняли Царя всіх» містить не лише поетичний образ, а богословську істину: людське серце має звільнитись від «житейських печалей», щоб умістити Божественну присутність. Це і є момент духовного «*sursum corda*» — піднесення серця. Віруючий не просто готується до участі, а дозволяє благодаті формувати в ньому нову внутрішню тишу, у якій відбувається очищення від хаосу, егоїзму й розсіяності. Літургія вчить цю тишу як головну умову для освячення⁸⁶.

Євхаристійне Причастя є кульмінацією цього процесу. Тут освячення набуває реальної, тілесно-духовної форми. Участь у Тілі і Крові Христових не є метафорою — це реальне сопричастя з Життям, яке відновлює людину зсередини. Євхаристія зростає з покаяння, але також і перевищує його, бо не лише прощає, а преображає. Благодать у цьому моменті стає не просто очищувальною, а життєдайною — вона зцілює, підносить, наділяє людину новою енергією любові. Саме тут Церква усвідомлює, що освячення — не результат людської ревності, а плід реальної участі у Божому житті⁸⁷.

Літургійна молитва «Вірую, Господи, і визнаю...» є вершиною покаянного шляху, який завершується вірою. У ній зустрічаються два полюси — усвідомлення власної недостойності й упевненість у Божій милості. Це не психологічний компроміс, а богословська істина: людина визнає себе грішною, але водночас приймає Христа, Який її освячує. Молитва «прийми мене сьогодні, Сину Божий...» не є приватною побожністю — це акт церковного визнання, через який особа стає учасником Пасхальної Тайни. У цьому жесті віра і покаяння стають одним — синергією, у якій людське «так» зустрічається з Божим «будь очищений»⁸⁸.

⁸⁶ Святий Іван Павло II. Таїнство покаяння в житті Церкви. Мистецтво Сповіді. Упоряд. Ю. Августин. Львів, 2014. С. 20–26.

⁸⁷ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

⁸⁸ Garrigou-Lagrange R. *The Three Ages of the Interior Life: Prelude of Eternal Life*. St. Louis: B. Herder Book Co., 1948. 2 vol.

Дія благодаті не завершується у храмі. Освячення має тривати у щоденному житті, у пам'яті, слові, взаєминах, праці. Благодать, що діє у Літургії, продовжує перетворювати серце людини й поза богослужінням. У цьому полягає глибина вчення II Ватиканського собору: Євхаристія — це джерело, з якого випливає вся сила Церкви. Освячена людина виходить із храму не просто «оновленою», а зміненою у самій своїй сутності: її мислення, воля, навіть буденність стають пронизаними Божою присутністю. Усе її життя набуває євхаристійного характеру — воно стає служінням і вдячністю ⁸⁹.

Освячення у Євхаристії має також спільнотний вимір. Цей процес ніколи не є індивідуальним, бо спасіння не відбувається «наодинці». Євхаристія будує Церкву, а Церква — це місце, де кожен акт каяття і кожен дотик благодаті творить єдність. У спільному «Амінь» Церква підтверджує, що освячення однієї людини є благом для всіх. Таким чином, шлях очищення і освячення не є приватною дорогою до спасіння, а участю в житті Церкви — у спільному русі до святості.

У цьому контексті покаяння й Євхаристія постають як органічне ціле. Примирення з Богом — це не момент, а стиль життя, який знаходить свій центр у пасхальній таємниці. У Євхаристії ми не лише пригадуємо жертву Христа, а реально стаємо її учасниками. Благодать, що розпочала очищення у покаянні, у Причасті довершує його — перетворює людську природу, роблячи її здатною до любові. Тут закінчується шлях грішника й починається шлях святого, бо освячення — це не зовнішня нагорода, а нова форма буття, у якій діє Христос ⁹⁰.

Процес очищення і освячення у візантійській традиції — це євхаристійна динаміка, у якій благодать пробуджує, Церква формує, каяття відкриває, а Євхаристія преображує. Без покаяння участь у святині втрачає правдивість, без Причастя покаяння втрачає сенс. Лише у їхньому поєднанні народжується нова

⁸⁹ Требник Петра Могили 1646. Друге видання. Канберра, Мюнхен, Париж. Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії, Наукове товариство ім. Шевченка в Європі, Академічне видавництво д-ра Петра Релея, 1988. 1786 с.

⁹⁰ Tanquerey A. *The Spiritual Life: A Treatise on Ascetical and Mystical Theology*. Tournai: Desclée & Co., 1930. 803 p. URL: https://archive.org/details/MN41530ucmf_5 (дата звернення: 14.09.2025).

людина — очищена, освячена і євхаристійна, здатна жити в постійному сопричасті з Богом. Це не абстрактна схема, а реальна духовна закономірність, у якій благодать і людська свобода співпрацюють, щоб створити нове серце, здатне любити. Літургія, таким чином, є не лише спогадом спасіння, а його живим продовженням — простором, де Бог не просто прощає, а творить людину заново ⁹¹.

У духовному житті візантійської традиції процес очищення та освячення ніколи не сприймається як абстрактне «перетворення» чи суто моральна зміна. Це конкретна подія, що розгортається у часі, в людині — у її тілі, думці, молитві, пам'яті. Благодать і каяття діють у синергії, втілюючись у самому серці Літургії, яка стає не лише місцем зустрічі людини з Богом, але й лабораторією преображення, де кожен рух, кожне слово, кожен знак має очищувальну силу. Саме тут людина вчиться дозволяти Богові діяти в собі, відкривати своє єство для світла, що освячує.

Освячення через благодать і каяття в Українській Греко-Католицькій Церкві має глибоко синергетичну природу. Це не пасивне очікування дії Божої сили, але активна співпраця людської волі й божественного Духа. Благодать не діє механічно — вона очищує настільки, наскільки людина готова впустити її у своє життя. Каяття, своєю чергою, не є лише попереднім етапом перед освяченням, а стає самим способом, у який благодать реалізується у внутрішньому досвіді. Це процес, у якому свобода людини і дія Духа Святого взаємно пронизують одна одну, досягаючи найповнішої форми у євхаристійній участі, коли очищене серце стає живим храмом Божої дії ⁹².

Першим рівнем цього шляху є духовна аскеза. Літургійна дисципліна Церкви — це не набір формальних вимог, а створення простору, де благодать може діяти вільно. Піст перед Причастям, уважність у молитві, участь у вечірні перед недільною Літургією — усе це не зовнішня побожність, а вправи, що

⁹¹ Osborne K. *Reconciliation and Justification: The Sacrament and Its Theology*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2001. 310 p.

⁹² Chauvet L.-M. *The Sacraments: The Word of God at the Mercy of the Body*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2001. 240 p.

розслаблюють напруження его і відкривають людину на внутрішню тишу. У християнському розумінні аскеза — це не відмова від світу, а очищення сприйняття, здатність побачити Бога у реальності, не спотворений гріхом. Вона дисциплінує серце, навчає бачити, слухати, мовчати. Лише у тиші, що народжується з аскези, благодать може діяти без опору⁹³.

Далі вступає в дію духовна пам'ять — анамнезис, одна з центральних категорій літургійного мислення. Коли священник виголошує: «Поминаючи, отже, цю спасенну заповідь...», Церква не просто згадує минуле — вона робить його присутнім. Це пам'ять, що освячує: благодать через Літургію входить у саму тканину часу, перетворюючи історію людства і кожної окремої душі у простір Божої дії. Людина, яка бере участь у цій анамнезис, проходить через очищення пам'яті — її минуле перестає бути тягарем провини і стає місцем Божого милосердя. Навіть гріх, у світлі Євхаристії, перестає бути темною плямою і перетворюється на досвід зустрічі з Любов'ю, яка не засуджує, а зцілює⁹⁴.

Однак освячення не відбувається лише у внутрішньому світі душі — воно охоплює і тіло. У візантійській літургійній традиції людська тілесність не є перешкодою для духовності, а її природним інструментом. Людина вклоняється, складає руки, перехрещується, приймає Тіло і Кров Христові, — і через ці жести тіло саме входить у динаміку благодаті. Усе людське єство долучається до молитви: очі бачать ікони, вуха чують спів, руки доторкаються до хреста, уста промовляють «Господи, помилуй». Через ці знаки благодать втілюється в матерію, перетворюючи тіло на простір зустрічі з Богом. Таким чином, Літургія повертає людині первісну гармонію духа, душі й тіла, втрачену через гріх, і поступово відновлює її в єдності.

Ще один ключовий вимір — спільнотність. Благодать у Літургії діє не індивідуально, а спільнотно. У таїнстві спільної молитви Церква переживає себе

⁹³ The Roman Ritual. *The Rite of Penance*: Introduction; Decree of the Sacred Congregation for Divine Worship (02.12.1973). FDLC. URL: https://fdlc.org/wp-content/uploads/2021/08/Penance_1.pdf (дата звернення: 10.11.2025).

⁹⁴ Декрет про служіння і життя пресвітерів «*Presbyterorum ordinis*». 7 грудня 1965 р. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Львів. Свічадо, 2014. С. 308.

як єдине тіло, у якому кожен акт прощення й кожне «Господи, помилуй» стають частиною великої симфонії спасіння. Людина не освячується сама: благодать діє у сопричасті. Навіть особисте каяття отримує сенс лише тоді, коли воно вплітається у молитву Церкви. Цей момент творить особливу «євхаристійну психологію» — стан, у якому віруючий відчуває себе не ізольованим грішником, а членом живого Тіла Христового, де кожне навернення є зціленням для всіх. Саме спільна участь у Літургії робить покаєння не актом індивідуальної моралі, а подією церковного оновлення⁹⁵.

Важливим елементом цього процесу є також очищення розуму. Літургія діє на рівні мислення, змінюючи саму логіку сприйняття світу. Святі отці, зокрема Григорій Ніський, називали це «просвітленням розуму» — коли благодать очищує не лише почуття, а й спосіб мислення. Молитви, гімни, читання — усе це не просто слова, а богословська терапія, що впорядковує людський внутрішній світ. Через них Церква навчає вірного бачити реальність не через призму страху, а в перспективі вічності. Людина, яка живе Літургією, поступово починає мислити категоріями Царства Божого, а не логікою земних інтересів. Її розум перетворюється з інструмента контролю на орган споглядання — на місце, де діє благодать⁹⁶.

У вищому вимірі освячення благодать переходить від очищення до творчості. Людина, яка пережила покаєння і прийняла Євхаристію, починає діяти не лише «для Бога», а «з Богом». Це найглибша форма синергії: коли людська свобода вже не чинить спротиву благодаті, а стає її співтворчою силою. Освячена особа не просто дотримується моральних норм — вона сама стає джерелом добра, продовженням Божої дії у світі. Таке життя — це «літургія після Літургії», де серце людини стає живим жертovníком, що постійно приносить Богові хвалу, подяку і любов. Саме в цьому сенсі християнин стає не просто «учасником Таїнств», а втіленням їхньої дії у щоденному житті.

⁹⁵ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаєння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

⁹⁶ Груца Вл. *Сповідь як духовна терапія*. Львів, 2019. С. 37.

Благодать діє тихо, але невідворотно. Вона очищує совість, впорядковує думки, зцілює страхи, укріплює волю, пробуджує любов. Через ці невидимі, але глибокі процеси вона здійснює в людині справжню архітектоніку святості. Каяття відкриває двері, благодать входить, а Літургія — простір, де ці дві сили зустрічаються і творять нове життя. Це не символічна зміна, а онтологічна: у Літургії людина стає тим, ким задумав її Бог⁹⁷.

Отже, очищення та освячення через благодать і каяття — це не механічний ланцюг обрядів, а живий духовний процес, у якому благодать діє у всіх вимірах людського буття — у пам'яті, тілі, розумі, спільноті. Цей процес поступово формує людину як «євхаристійну істоту», що живе не за законом страху, а за законом любові. Літургія в цьому сенсі є не просто символом спасіння, а самим його здійсненням — місцем, де через співпрацю Божої благодаті й людської свободи народжується нове серце, здатне на вдячність, жертовність і любов. У ній людина не лише очищується, а стає свідком і носієм освячення, продовженням Божої присутності у світі.

2.4. Психологічний і духовний вимір людського каяття

Психологічний і духовний вимір каяття у візантійській традиції Української Греко-Католицької Церкви не можна відокремити від її літургійного життя. Саме Літургія, особливо Євхаристія, створює простір, у якому відбувається внутрішня праця совісті, пам'яті, волі й почуттів. Церква розуміє віру не лише як інтелектуальну згоду, а як життєвий процес, що відбувається у спільноті, молитві та участі у Святій Тайні. Покаяння в цьому контексті не є приватною психологічною технікою чи суто моральним визнанням провини, а постава серця перед живим Богом, який діє у своїй Церкві⁹⁸.

⁹⁷ Chauvet L.-M. *The Sacraments: The Word of God at the Mercy of the Body*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2001. 240 p.

⁹⁸ Іван Павло II. *Reconciliatio et poenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. II. 29.

Людське каяття — це глибокий процес взаємодії Божої благодаті з людською свободою. У ньому благодать діє через конкретні психодуховні механізми: очищення совісті, переосмислення пам'яті, інтеграцію тілесних жестів, спільнотну підтримку і визволення волі до добра. Це не процедура, спрямована лише на усунення провини, і не психологічний катарсис, спрямований на тимчасове полегшення. Це онтологічне відновлення — відновлення здатності жити у правді, любові та мирі. У богословсько-пасторальному вимірі це відповідає служінню примирення, яке Христос довірив своїй Церкві. У психологічному вимірі — це глибинний процес внутрішньої інтеграції, який сучасна наука описує як звільнення від патологічної провини, тривоги й роздвоєності.

Каяття починається не зі списку провин, а з відновлення правди у свідомості людини в обрії Божої присутності. Літургійні формули — особливо повторюване «Господи, помилуй» і молитви перед Святим Причастям — створюють внутрішній ритм, що впорядковує хаос думок і почуттів, переводячи провину у досвід любові, яка кличе до навернення. Особливо глибоко це проявляється в молитві «Вірую, Господи, і визнаю... прийми мене сьогодні, Сину Божий, як учасника Твоєї Тайної Вечері». Ці слова втілюють суть покайної віри: визнати свою недостойність, але водночас довіритись Христові, Який сам наближається, щоб зцілити. Тут відбувається справжня переміна психологічного стану — від самозвинувачення до прийняття благодаті ⁹⁹.

Покаяння — це завжди подія Церкви, а не ізольована саморефлексія. Літургія не лише спонукає до покайня, а й несе його разом із людиною. Це не психологічна консультація і не формальна процедура, а акт співбуття з Богом. Саме тому у спільній молитві каяття очищує не тільки серце окремої людини, але й оновлює всю церковну спільноту. Людина, стоячи серед вірних, долучається до спільного «Господи, помилуй», і цей акт несе в собі як духовне,

⁹⁹ Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.

так і психотерапевтичне значення — звільнення від ізоляції, сорому і самозамкненості ¹⁰⁰.

Сучасна прикладна психологія підтверджує цей досвід. Повне визнання правди про себе, навіть болісної, знижує рівень внутрішньої напруги, сорому і тривоги. У богословському плані це означає, що благодать не лише «виправдовує» людину, а реорганізовує її внутрішній світ, створюючи цілісність між думкою, почуттям і дією. Людина, яка відкриває свою правду в присутності Бога, перестає бути розірваною між тим, ким вона є, і тим, ким прагне бути ¹⁰¹.

Центральним моментом психодуховного виміру покаяння є прощення. Прощення — це не забуття провини, а її перетворення у пам'яті любові. Бог не стирає минуле, а освячує його. Людина, яка прийняла Боже прощення, набуває здатності прощати інших, і цим самим завершує цикл зцілення. Сучасні дослідження в галузі психології підтверджують, що досвід прощення знижує рівень депресії, тривожності й агресії, а водночас підвищує рівень психологічного благополуччя. З богословської точки зору це є свідченням дії благодаті, яка не лише пробачає гріх, але й зцілює його наслідки в людській душі.

Не менш важливою є тілесна складова каяття. Літургія вчить, що тіло — це не перешкода духовності, а її храм. Покаянні поклони, знак хреста, рух до Чаші, спів — усе це є не просто зовнішніми жестами, а тілесним вираженням духовного процесу. Коли людина молиться всім своїм єством, тіло стає інструментом благодаті. Саме тому візантійський чин наголошує: «Всі житейські печалі відкладім», — не як символічний заклик, а як конкретну практику дисципліни уваги. Психологічно це означає перехід від розсіяності до зосередженості, від внутрішнього шуму до тиші, у якій можливе споглядання Бога ¹⁰².

Важливим аспектом покаяння є також релігійний копінг — здатність людини переживати труднощі через довіру до Бога. Правильне розуміння

¹⁰⁰ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

¹⁰¹ Августин Ю. Передмова. *Мистецтво Сповіді*. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

¹⁰² Tangney J. P., Dearing R. L. *Shame and Guilt*. New York: Guilford Press, 2002. 272 p.

покаяння формує стійкість і духовну зрілість: людина не тікає від болю, а дозволяє Богові його освятити. Натомість спотворене сприйняття віри — як страх перед Богом, фаталізм чи нав'язливий скрупулізм — веде до духовної і психологічної дезінтеграції. Завдання Церкви — допомогти людині перейти від страху до свободи, від самозвинувачення до вдячності, від ізоляції до сопричастя.

Патристична традиція говорить про «світлу печаль» — стан, у якому скорбота за гріх не руйнує, а очищує. Ця «радісна скорбота», описана святим Іваном Ліствичником, — духовна рівновага між смиренням і надією. Людина, яка пережила цю печаль, не тікає від правди, але вчиться приймати її без відчаю. У психологічному вимірі це вихід із руйнівної провини до відповідальної любові, у духовному — перехід від самозвинувачення до живого спілкування з Богом ¹⁰³.

Літургійні тексти візантійської традиції тонко формують здорову покаянну свідомість. Молитва «Вірую, Господи, і визнаю» поєднує усвідомлення недостойності («з яких перший є я») і впевненість у Божій любові («прийми мене сьогодні»). Це богословськи точна формула християнського покаяння: воно реалістичне, але не нищівне, смиренне, але не принижене, болюче, але наповнене надією. У психологічній мові це можна назвати «інтеграцією провини без самостигматизації», у богословській — правдою, що визволяє.

Психологічний і духовний вимір каяття є цілісним процесом, у якому благодать Божа діє через людську психіку, почуття, тіло і спільноту. Літургія виступає не лише символом цього процесу, а його живим середовищем: у молитві, співі, жестах і тиші людина входить у терапію благодаті, де провина перетворюється на довіру, сором — на смирення, страх — на мир. Це не тимчасовий катарсис, а постійне оновлення, у якому людина, співпрацюючи з Богом, віднаходить справжню свободу ¹⁰⁴.

¹⁰³ John Climacus. *The Ladder of Divine Ascent* / Translated by C. Luibheid, N. Russell; with an introduction by K. Ware. New York: Paulist Press, 1982. 301 p.

¹⁰⁴ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхології з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

Далі цей процес конкретизується у пасторально-літургійній площині — через духовне наставництво, молитви, жести і дисципліну, що допомагають людині перейти від скорботи до радості, від провини до миру, від приватної сповіді до церковного сопричастя. Так формується покайсна культура серця — стан постійної відкритості до Божої благодаті, який перетворює каяття на джерело радості і зрілості у Христі.

Психологічний і духовний вимір каяття у візантійській традиції Української Греко-Католицької Церкви має глибоку внутрішню динаміку, яка виходить далеко за межі звичайного морального самоусвідомлення. Йдеться не лише про емоційний порух чи інтелектуальне визнання провини, а про цілісний процес духовно-психологічного зцілення, у якому людська психіка, серце і дух поступово узгоджуються з дією Божої благодаті. Це не одноразовий акт, а тривалий шлях, що проходить через кілька етапів: усвідомлення гріха, переживання вини, прийняття милосердя, примирення із собою і відновлення внутрішньої гармонії. Саме Літургія створює для цього простір і структуру — вона стає «терапевтичним середовищем» для душі, де слово, спів, ритм і символ відкривають серце людини на дію благодаті ¹⁰⁵.

Каяття в цьому розумінні — це не лише духовна подія, а й психологічний процес, у якому Божа благодать проникає в глибини людської психіки. Благодать не діє в обхід людської природи, а проходить через неї, через совість, почуття, пам'ять, тіло й уяву. Саме тому каяття очищує не лише духовно, але й психологічно: воно веде людину від роздвоєності до цілісності, від самозвинувачення до смирення, від страху до довіри. У цьому процесі віра і психіка не суперечать одна одній, а співпрацюють у єдиному акті зцілення. Таїнство Покаяння і літургійний досвід Церкви виявляють, що справжнє навернення — це не відмова від своєї людськості, а її відновлення у світлі Божої любові ¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Tangney J. P., Dearing R. L. *Shame and Guilt*. New York: Guilford Press, 2002. 272 p.

¹⁰⁶ Miller C. H., Hedges D. W. Scrupulosity disorder: An overview and introductory analysis. *Journal of Anxiety Disorders*. 2008. Vol. 22(6). P. 1042–1058. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18226490/> (дата звернення: 09.09.2025).

Першим етапом цього внутрішнього шляху є усвідомлення провини. Це момент, коли людина стикається з правдою про себе і визнає, що її життя втратило гармонію з Божим задумом. У психологічному сенсі це болісний досвід: совість активізує почуття дискомфорту, тривоги, навіть сорому. Проте саме тут розпочинається дія благодаті. Печаль за гріх, за словами святого Ісаака Сиріна, — це дар Божий, бо вона не руйнує людину, а очищує її. Якщо цей біль прожити у світлі Божої присутності, він стає не причиною відчаю, а початком внутрішнього оновлення. Літургія підтримує цей процес через молитви, що визнають людську слабкість і водночас відкривають простір для надії: «Ти, Владико, благий і чоловіколюбний, прости нам провини наші».

Другим етапом є переживання сорому та вини. Людина, визнаючи свій гріх, ніби дивиться у дзеркало власної душі. Звичайно, цей момент може стати небезпечним — надмірне почуття провини часто перетворюється на самознищення. Однак у християнському контексті сором не є руйнівним, бо він переживається в середовищі спільноти. У візантійській традиції покаєння завжди має колективний вимір — людина стоїть у Церкві разом з іншими грішниками, які теж визнають свою неміч. Ця спільність знімає відчуття ізоляції: сором переходить у смирення, а смирення — у спокійне прийняття правди. Літургійне «Господи, помилуй» звучить із вуст усієї громади, і тому кожен відчуває, що він не сам у своїй боротьбі ¹⁰⁷.

Наступний етап — зустріч із милосердям. Це момент, коли благодать розчиняє провину у світлі Божої любові. Людина раптом усвідомлює, що її не знищують за гріх, а підносять. Це переживання змінює емоційну динаміку: замість страху народжується вдячність, замість самозасудження — мир. Людина, яка глибоко відчула прощення, інакше дивиться на себе і на світ: вона вже не боїться правди, бо знає, що Божа любов більша за її помилки. Саме тому Церква

¹⁰⁷ Abramowitz J. S., Huppert J. D., Cohen A. B., Tolin D. F., Cahill S. P. Scrupulosity: A review and reconceptualization. URL: <https://jonabram.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/2968/2014/05/Scrupulosity-model-2014.pdf> (дата звернення: 18.09.2025).

говорить, що каяття — це не лише повернення до Бога, а й віднайдення себе у Його любові ¹⁰⁸.

Після прийняття прощення починається етап примирення з собою. Навіть після сповіді багато людей залишаються у стані внутрішнього роздвоєння, не здатні пробачити собі минуле. Тут проявляється необхідність гармонізації віри й психіки. Літургія допомагає цьому через свій ритм і повторюваність. Постійне «Господи, помилуй», молитви «Милість миру», «Жертву хвали приносимо» поступово вкорінюють у свідомості досвід прийняття. Людина починає відчувати себе не «винною перед Богом», а «викупленою Ним». Цей процес не є самонавіюванням — це внутрішня інтеграція правди, яка переходить із розуму в серце ¹⁰⁹.

Останній етап — це відновлення цілісності, або духовна інтеграція. Людина, що пройшла через каяття, виходить із нього не лише з полегшенням, але й з новою ідентичністю. Її минуле більше не є джерелом сорому, воно стає свідченням Божої дії. Такий досвід вказує на глибину духовної зрілості: навіть помилки і падіння перетворюються на місце зустрічі з милосердям. У психологічних термінах це нагадує процес інтеграції травматичного досвіду — те, що колись було болючим, стає частиною цілісної особистості.

Літургія відіграє вирішальну роль у цьому процесі. Вона не лише духовно очищує, а й формує нову внутрішню структуру людини. Символи, піснеспіви, запах ладану, рухи тіла — все це впливає на психіку, гармонізує її, допомагаючи відновити зв'язок між свідомістю, почуттями і вірою. Таким чином, Церква діє як «терапевтична спільнота», у якій благодать лікує не лише гріх, а й його психологічні наслідки — ізоляцію, сором, страх, самозасудження ¹¹⁰.

Процес каяття не завершується під час сповіді чи на моменті Причастя. Він триває у щоденному житті, у здатності людини приймати правду про себе без

¹⁰⁸ Ignatius of Loyola. *The Spiritual Exercises of Saint Ignatius: A Translation and Commentary by George E. Ganss*, S.J. St. Louis, MO: Institute of Jesuit Sources, 1992. 184 p.

¹⁰⁹ International OCD Foundation. *Scrupulosity and OCD: Clergy Packet*. 2022. URL: <https://iocdf.org/wp-content/uploads/2022/04/Clergy-Packet.pdf> (дата звернення: 06.08.2025).

¹¹⁰ Балога П. Еволюція та розвиток Таїнства Покаяння. Електронний ресурс. Блог о. Петра Балоги О. Р. Режим доступу: https://risu.ua/ru/evolyuciya-ta-rozvitok-tajinstva-rokayannya_n107893. (Дата звернення: 10.08.2025.)

страху і вчитися довіряти Богові навіть у своїй недосконалості. Благодать і каяття діють у синергії: Бог не нав'язує виправлення, а запрошує до співпраці. Людська свобода тут не скасовується, а стає співдіячою силою. Тому духовний і психологічний вимір каяття не можна відділити — вони є різними гранями одного преображення. Благодать діє на глибинному рівні людської особистості, поступово змінюючи її спосіб бачення себе, ближніх і світу.

Каяття у християнському розумінні — це не просто моральне очищення, а відновлення цілісності особи, у якому духовне і психологічне зливаються в єдиний акт. Літургія стає простором цієї внутрішньої алхімії: вона дисциплінує розум, очищує почуття, відновлює довіру, навчає прийняття і вдячності. У цьому процесі людина перестає бути заручником провини й страху та відкривається для досвіду свободи у благодаті. Це не психологічна броня, а духовна стабільність — стан серця, яке перебуває у мирі з Богом і самим собою ¹¹¹.

Далі варто розглянути, як Церква через свої пасторальні практики — духовне наставництво, постову дисципліну, спільнотну молитву і тексти візантійського чину — підтримує цю внутрішню динаміку, допомагаючи людині зберігати і розвивати стан каяття як сталий спосіб життя. Саме в цьому полягає глибинна мета християнської духовності: не лише очищення, а зростання у свободі та любові, у зрілій радості, що народжується з примирення.

¹¹¹ Abramowitz J. S., Huppert J. D., Cohen A. B., Tolin D. F., Cahill S. P. Scrupulosity: A review and reconceptualization. URL: <https://jonabram.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/2968/2014/05/Scrupulosity-model-2014.pdf> (дата звернення: 13.09.2025).

РОЗДІЛ 3. ТАЇНСТВО ПОКАЯННЯ В СУЧАСНІЙ ЦЕРКВІ

Таїнство покаяння в сучасній Церкві перебуває в напруженні між незмінною богословською суттю цього таїнства та викликами культурних і соціальних трансформацій сучасного світу. Секуляризація, послаблення відчуття гріха й індивідуалізація віри істотно впливають на сприйняття покаяння, часто зводячи його або до формального обряду, або витісняючи на маргінес духовного життя вірних. Водночас Церква послідовно наголошує, що таїнство покаяння залишається привілейованим простором зустрічі людини з Божим милосердям і джерелом внутрішнього оновлення. Сучасна пастирська практика покликана поєднати вірність доктринальній традиції з чутливістю до психологічних і духовних потреб людини сьогодення. Саме в цьому контексті осмислення практики таїнства покаяння набуває особливої актуальності як умови відновлення духовної зрілості вірних і життєздатності церковної спільноти.

3.1. Особливості підготовки до таїнства покаяння

Підготовка до Таїнства Покаяння у сучасній практиці Церкви набуває особливого значення. Вона вже давно перестала бути лише формальною частиною релігійного обов'язку, а перетворилась на глибинний духовно-психологічний процес, у якому людина поступово відкриває себе діянню Божої благодаті. Цей процес не зводиться до поверхневого «очищення совісті» перед сповіддю — він спрямований на пробудження серця, відновлення довіри до Бога, відновлення гідності, яку гріх затемнив. У традиції Української Греко-Католицької Церкви, яка спирається на візантійську духовність, підготовка до сповіді завжди поєднувала зовнішню форму — обряд, літургійну дисципліну, та внутрішню глибину — покликання серця, дію благодаті і відповідь віри. Саме ця

єдність зовнішнього й внутрішнього робить покаєння живим актом, а не релігійною звичкою ¹¹².

Сучасне богослов'я пропонує розглядати підготовку до сповіді як систематичний процес, який охоплює три взаємопов'язані виміри: внутрішню поставу серця, дисципліну практичної дії та свідоме пережиття спільнотного виміру віри. Усе починається із внутрішнього настрою людини — з її готовності почути, побачити і визнати правду про себе. Це не просто емоційний стан чи короткочасне почуття провини, а духовний рух, коли людина наважується зустрітись із Божим світлом без захисних масок. Саме в цьому моменті благодать діє найсильніше: не нав'язуючи, а відкриваючи шлях до щирості. Літургійні тексти наголошують: «серце сокрушене і смиренне Бог не погордить» — це і є духовна формула справжньої готовності ¹¹³.

Такий внутрішній настрій не виникає раптово. Йому передуює процес розпізнавання — іспит совісті, який вимагає чесності перед собою і Богом. Церква вчить, що совість — це не просто внутрішній суд, а голос, через який промовляє Бог. Саме тому іспит совісті — це не холодний аналіз своїх помилок, а молитва пам'яті: перегляд життя у світлі любові. Людина пригадує не лише те, що зробила неправильно, але й те, де втратила зв'язок із правдою, добром, милосердям. У цьому сенсі іспит совісті є духовною практикою очищення думки, коли людина вчиться бачити своє життя очима Бога ¹¹⁴.

Однак сама чесність без дисципліни швидко згасає. Тому другий вимір підготовки — практичний. Церква вчить, що покаєння має свою форму: молитву, піст, зосередження, тишу. Ці дії не є механічними, їхнє завдання — уповільнити темп, дати серцю час визріти для зустрічі. Іспит совісті, молитва до Святого Духа, участь у богослужіннях, обмеження у споживанні чи розвагах — усе це допомагає відновити внутрішній порядок, без якого сповідь перетворюється на формальність. Духовна дисципліна готує простір для благодаті, робить людину

¹¹² Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.

¹¹³ Rouillard P. Storia della penitenza dalle origini ai nostri giorni. Brescia, 1999. 224 p.

¹¹⁴ The Roman Ritual. *Rite of Penance: Introduction*. Liturgy Office (CBCEW). URL: <https://www.liturgyoffice.org.uk/Resources/Penance/Penance-Intro.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

уважною, навчає слухати себе й Бога. Саме через дисципліну серце стає здатним не лише визнавати гріх, а й прагнути оновлення ¹¹⁵.

У цьому контексті важливим етапом є момент щирого жалю — не почуття безнадії, а відкрите визнання власної потреби у прощенні. У візантійській традиції цей жаль пов'язаний із поняттям «метаної» — зміни мислення, способу бачення. Це не просто біль за гріх, а відкриття нової перспективи, у якій людина усвідомлює, що милосердя Боже завжди більше за її провину. Ця внутрішня переміна відбувається тоді, коли душа перестає захищати себе і вчиться приймати прощення. У цьому стані смирення і довіри народжується справжнє бажання змінитися, а не просто «почати з нуля» ¹¹⁶.

Ще один ключовий вимір підготовки — усвідомлення своєї приналежності до Церкви. Таїнство Покаяння не є приватним актом, замкненим у межах індивідуальної совісті. Це завжди подія спільноти. Кожен гріх ранить тіло Христове, кожне примирення його зцілює. Тому Церква завжди наголошує: сповідь — це не лише «моя справа», а відновлення єдності з усім Тілом Христовим. Це означає, що вірний готується не тільки до зустрічі з Богом, а й до повернення у спільноту, у церковне «ми». Участь у богослужіннях, спільні покаянні вечори, зустрічі з духовним наставником — усе це конкретні шляхи, якими Церква допомагає людині зрозуміти: покаяння не ізолює, а повертає до єдності.

В УГКЦ особливе значення має спільнотна підготовка до сповіді, що часто передуює великим святкам або періодам посту. Такі богослужіння — покаянні вечори, соборні моління, спільні реколекції — виконують не лише духовну, а й терапевтичну функцію. Людина відчуває, що не одна у своїй боротьбі, що навколо є спільнота тих, хто також шукає очищення і миру. Це допомагає долати страх, сором і внутрішню замкненість. У спільному «Господи, помилуй» кожен

¹¹⁵ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

¹¹⁶ Декрет про служіння і життя пресвітерів «*Presbyterorum ordinis*». 7 грудня 1965 р. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Львів. Свічадо, 2014. С. 308.

чує не осуд, а підтримку. Так формується атмосфера довіри, без якої неможливе справжнє покаяння¹¹⁷.

Підготовка до сповіді має також педагогічний вимір — вона виховує свідомість. Людина вчиться бачити гріх не як «порушення правил», а як розрив любові. Такий підхід змінює тональність самого покаяння: воно перестає бути тягарем і стає прагненням відновити стосунок із Богом. У цьому полягає глибокий пастирський сенс — допомогти людині перейти від релігійної формальності до живої віри. І саме тут внутрішня готовність, дисципліна і церковна спільнота зливаються в одне ціле.

Справжня підготовка до Таїнства Покаяння — це не короткий етап перед сповіддю, а ціла духовна школа, у якій благодать діє через слухання, молитву, дисципліну і спільноту. Людина, яка проходить цей шлях, приходить не до «суду», а до зустрічі, не з почуттям страху, а з надією, не як винна, а як та, що прагне бути відновленою. Покаяння стає не обов'язком, а подихом життя у Христі, у якому серце і розум, тіло і віра працюють разом. Це і є той момент, коли підготовка перестає бути лише підготовкою — вона стає початком самого оновлення, першим кроком у процесі примирення, який перетворює роздроблену людину на цілісну особу, здатну жити у свободі благодаті¹¹⁸.

Підготовка до Таїнства Покаяння у сучасній Церкві є не лише внутрішньою дисципліною чи моральним обов'язком, а глибоким духовно-психологічним процесом, який вимагає від вірного цілісного оновлення. У сучасних умовах, коли релігійна свідомість стикається з кризою довіри, емоційною втомою та знеціненням духовних практик, Церква повинна не просто пропонувати сповідь як обряд, а створювати умови для глибокої зустрічі людини з Богом. Справжня підготовка до покаяння стає терапевтичним актом — не у

¹¹⁷ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

¹¹⁸ International OCD Foundation. *Scrupulosity and OCD: Clergy Packet*. 2022. URL: <https://iocdf.org/wp-content/uploads/2022/04/Clergy-Packet.pdf> (дата звернення: 03.09.2025).

сенсі психологічного самозаспокоєння, а як шлях до внутрішнього зцілення, відновлення здатності довіряти, слухати, приймати прощення і жити у правді ¹¹⁹.

Першим елементом цієї підготовки є катехитичний аспект, який сьогодні потребує глибокого оновлення. Традиційна практика зосереджувалася на запам'ятовуванні моральних норм і формулюванні переліку гріхів. Проте така форма, ізольована від живої віри, перетворює іспит совісті на сухий інтелектуальний аналіз. Сучасна пасторальна думка наголошує: людина має навчитися бачити гріх не лише як порушення закону, а як розрив відносин любові з Богом. Тому катехизація перед сповіддю повинна вести не до страху, а до прозріння — до усвідомлення, що Божий закон є не заборобою, а дорогою до свободи. Вірний, який готується до сповіді, має не лише пригадати свої помилки, але й побачити у них динаміку власного життя: моменти віддалення від Бога, знечулення совісті, спроби самовиправдання. Такий іспит совісті стає актом духовного самопізнання, коли людина не просто згадує свої вчинки, а споглядає, куди вони її привели — до закритості чи до прагнення спасіння ¹²⁰.

Другим невід'ємним аспектом є пастирський супровід. Сучасна людина часто приходить на сповідь із психологічними травмами, зі станом відчуження або внутрішнього спротиву. Вона не завжди розуміє, де межа між особистою провиною і життєвими обставинами, що сформували її поведінку. Тому священник у сучасній Церкві має діяти не як суддя, а як духовний лікар — той, хто допомагає розпізнати істину без осуду. Завдання пастиря полягає у тому, щоб створити атмосферу безпеки, де людина може відкрито говорити про свої гріхи, не боячись приниження. Слухання стає тут актом милосердя: священник не лише чує слова, а відчитує стан серця, намагається побачити, що стоїть за провиною — страх, рана, розчарування чи невміння любити. У цьому процесі пастир не лише уділяє розрішення, а стає провідником, який показує, що Бог не чекає від людини досконалості — Він чекає її довіри ¹²¹.

¹¹⁹ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

¹²⁰ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

¹²¹ Rouillard P. *Storia della penitenza dalle origini ai nostri giorni*. Brescia, 1999. 224 p.

Важливою частиною підготовки є також літургійний вимір. Літургія не є лише фоном для покаяння, вона сама є школою покаянного досвіду. Через співи, молитви, тишу і символіку Церква формує у людині покайне серце. Спільні богослужіння, покайні реколекції чи дні примирення допомагають пережити покаяння не ізольовано, а в тілі Церкви. Коли вірні разом промовляють «Господи, помилуй», це стає не лише формулою, а спільним криком душі, який очищує і зміцнює. Такий досвід спільної молитви допомагає людині зрозуміти, що гріх — не лише її особиста поразка, а рана, якої зазнає все тіло Христове. У цьому контексті сповідь постає не як індивідуальний ритуал, а як акт відновлення сопричастя — повернення до єдності, яку порушив гріх.

Не менш глибокий вимір підготовки — духовно-психологічний. Сучасна людина часто живе у стані роздвоєності: розумом визнає потребу у примиренні, але емоційно не здатна до покаяння. Сором, страх, почуття провини блокують щирість. Тому роль духовного наставника полягає у тому, щоб допомогти вірному не тікати від цих почуттів, а дозволити Богові їх освятити. Страх перед правдою може бути перетворений на довіру, сором — на смирення, а провина — на вдячність. Це можливо лише тоді, коли духовний провідник не обмежується виконанням ролі «сповідника», а стає співпідорожнім на шляху навернення. Саме тому Церква дедалі частіше розвиває форми постійного духовного супроводу — від реколекцій і духовних розмов до молодіжних формацій, де сповідь інтегрується у процес духовного дозрівання, а не залишається ізольованою подією ¹²².

П'ятим важливим компонентом підготовки є формування звички покаяння. Каяття не може бути одноразовим актом; воно має стати способом життя. Літургійний календар допомагає вірним підтримувати цю динаміку через покайні періоди, пости, неділі, присвячені темі навернення. Усі ці елементи мають глибоке педагогічне значення — вони формують духовну ритміку, у якій покаяння перестає бути обтяжливим обов'язком і стає джерелом миру. Людина,

¹²² The Roman Ritual. *Rite of Penance: Introduction*. Liturgy Office (CBCEW). URL: <https://www.liturgyoffice.org.uk/Resources/Penance/Penance-Intro.pdf> (дата звернення: 23.10.2025).

яка регулярно здійснює іспит совісті, бере участь у покаянних богослужіннях, звикає до внутрішньої чесності. З часом ця чесність переростає у внутрішню свободу: коли не потрібно тікати від правди, бо правда більше не страшить ¹²³.

Шостий аспект — це відповідальність спільноти. Покаяння не може дозрівати у вакуумі. Парафія, монастир чи спільнота покликані бути простором духовної безпеки, де людину не засуджують, а підтримують. Там, де є довіра, народжується здатність до покаяння; там, де є осуд, зростає страх. Тому Церква має місію не лише проповідувати покаяння, а будувати культуру прийняття. Це означає створення середовища, у якому гріх не приховують через сором, а визнають через віру в милосердя. Через катехизи, спільні реколекції, свідчення навернення і парафіяльні ініціативи формується культура духовної відкритості, у якій сповідь стає не приватною справою, а знаком життя Церкви ¹²⁴.

У підсумку, підготовка до Таїнства Покаяння у сучасній Церкві — це багаторівневий процес, у якому поєднуються освіта, духовне наставництво, літургійне життя і психологічна зрілість. Вона виходить далеко за межі формальної готовності і стає процесом внутрішнього дозрівання. Церква у своїй пастирській мудрості сьогодні не просто нагадує людині про сповідь, а допомагає їй пережити її як живу зустріч із Богом. Благодать діє не лише у момент розрішення, а й у всьому шляху підготовки, оживлюючи совість, зцілюючи пам'ять і повертаючи людину до спільноти любові. Таким чином, справжня підготовка до покаяння — це не формальний крок перед сповіддю, а тривалий процес відродження, у якому благодать і людська воля зустрічаються у просторі свободи, а покаяння стає живою формою духовного оновлення.

¹²³ Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

¹²⁴ Іван Павло II. *Reconciliatio et poenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

3.2. Пастирський підхід до проведення таїнства

Пастирський підхід до проведення Таїнства Покаяння починається з глибокого усвідомлення природи самої події. Це не приватна розмова між людиною і Богом у присутності священика, а церковне служіння примирення, у якому Христос діє через свого міністра, щоб відновити сопричастя людини з Отцем і тілом Церкви. Покаяння, за вченням Церкви, — це внутрішнє навернення, «великодній труд» спільноти, який лікує рану гріха й повертає до святості життя. Тому пастир не виконує роль психолога чи морального судді — його служіння є містагогічним: він провадить людину у глибину таїнственного акту, де Божя благодать і людська свобода співдіють задля примирення й миру совісті. Критерієм автентичності його служіння є одне питання — чи допомагає священик вірному пережити істинне покаяння, увійти в літургійну форму Церкви й прийняти прощення не як «послугу», а як дар ¹²⁵.

Сутність пастирського стилю полягає в тому, щоб бути видимим знаком невидимої Божої лагідності. Сповідник повинен навчити сумління слухати Боже слово, відрізнити гріх від рани, супроводжувати до повного визнання правди, призначити покуту як духовну терапію та проголосити розрешення від імені Церкви. Для цього він має спиратися на три взаємопов'язані опори: богословсько-літургійну структуру Таїнства, еклезіальну свідомість і особисті чесноти міністра милосердя. Тільки така триєдина оптика дає змогу уникнути крайнощів: з одного боку — «юридизації», коли сповідь зводиться до формального протоколу, а з іншого — «психологізації», коли її підміняють звичайною розмовою без благодатного виміру ¹²⁶.

Першою умовою є богословська точність. Таїнство має визначену внутрішню логіку: воно починається з покаяння як внутрішньої постави — жалю за гріх і наміру оновлення життя. Потім відбувається саме «святкування»

¹²⁵ Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.

¹²⁶ Декрет про служіння і життя пресвітерів «*Presbyterorum ordinis*». 7 грудня 1965 р. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Львів. Свічадо, 2014. С. 308.

Таїнства — акт визнання, сповідь, діалог і покута, — і завершується подячним прославленням Божого милосердя. Таїнство діє як духовна медицина: людські акти покаяння — жаль, визнання, задосвіл — зустрічаються зі служінням священика, який у Христовому Імені присуджує лікувальну покуту та уділяє розрішення. Саме ця синергія визначає суть сповідальної розмови: усе, що не сприяє визріванню щирого жалю, цілісного визнання і прийняття ліків — має бути відсічене як зайве.

Другою засадою є усвідомлення еклезіальної природи Таїнства. Сповідь — це не приватна справа між людиною і Богом, а подія всередині тіла Церкви. Гріх завжди має спільнотний вимір, бо він ранить не лише особу, а й спільноту. Тому й примирення охоплює два виміри — із Богом і з Церквою. Індивідуальна сповідь залишається звичайною формою, однак спільні покаянні богослужіння, які передують індивідуальній сповіді, є важливою педагогікою серця. У таких богослужіннях людина усвідомлює, що її гріх не ізолює її від спільноти, а покаяння повертає її до живого єднання. Це допомагає уникнути сприйняття Таїнства як морального контролю — навпаки, воно переживається як літургія примирення, у якій людина знову входить у повноту сопричастя ¹²⁷.

Третій вимір пастирського підходу — особисті якості священика, який виступає міністром милосердя, а не лише «суддею фактів». У сучасних церковних документах особливий наголос робиться на двох мистецтвах — *ars audiendi* (уміння слухати) і *ars discernendi* (уміння розпізнавати). Перше вимагає внутрішньої делікатності, здатності приймати людину без осуду, не перебиваючи і не допитуючи її. Друге допомагає священикові розрізняти — де перед ним справжній гріх, а де духовна рана, де особа винна, а де жертва власної травми чи оманливого сорому. Ці чесноти є суттєвими для служіння сповідника, бо він не лише оголошує прощення, а веде людину до відновлення її гідності.

¹²⁷ Congregation for the Clergy. The Priest, Minister of Divine Mercy: An Aid for Confessors and Spiritual Directors. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 2011. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2011-05/20-13/sussidio_per_confessori_en.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

Лагідність без поблажливості до зла і правда без жорстокості до людини — ось пастирський баланс, якого вимагає кожна сповідь ¹²⁸.

Методика самої сповідальної розмови безпосередньо впливає зі структури актів покаяння. Перший крок — допомогти людині народити щирий жаль, заснований не на страху перед покаранням, а на любові до Бога. Далі пастир має сприяти тому, щоб визнання провин було конкретним і цілісним: без багатослів'я, але й без замовчувань. Потім слідує покута, що має терапевтичний сенс — це не кара, а ліки. Вона має бути співмірною провині, спрямованою на її духовний корінь. Для одного це може бути молитва зі Святим Письмом, для іншого — акт примирення з ближнім, для когось — стриманість або конкретна справа милосердя. Головне, щоб покута була здійсненою і водночас такою, що спонукає до духовного росту. Кульмінацією стає розрішення — слово Церкви, у якому промовляє сам Христос, повертаючи людину до стану благодаті ¹²⁹.

Східна літургійна традиція додає до цього підходу глибину символів і молитовної динаміки. Покаяння у візантійському розумінні — це шлях до Євхаристії: сповідь готує, а Євхаристія завершує процес примирення. Особистий жаль визріває у церковній формі молитви, а покаяння завершується євхаристійним «Амінь» спільноти. Тому священник не завершує справу у сповідальниці, а відкриває дорогу до трапези примирення. Усе — його слова, інтонація, поради — повинні орієнтувати людину саме на цей євхаристійний горизонт, де примирення набуває свого повного змісту ¹³⁰.

Пастирський підхід до проведення Таїнства Покаяння — це не набір технік і не моральна формальність, а послідовна містагогія милосердя. Священник вводить людину у церковну форму покаяння, допомагаючи їй тримати разом істину про гріх і надію на благодать. Він створює простір, де взаємодіють акти

¹²⁸ Pontifical Council for the Family. *Vademecum for confessors concerning some aspects of the morality of conjugal life* (12.02.1997). Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_12021997_vademecum_en.html (дата звернення: 16.10.2025).

¹²⁹ Congregation for the Clergy. *Directory for the Ministry and the Life of Priests* (New Edition). 13.06.2013. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2013-06/13-13/Direttorio_EN.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

¹³⁰ Іван Павло II. *Reconciliatio et poenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

каянника і служіння Церкви, де совість навчається слухати Боже слово, а покута стає не тягарем, а ліками. Розрішення, яке він уділяє, не є символом, а реальною дією — воно відновлює єдність людини з Богом і спільнотою, повертаючи їй мир серця. Такий пастирський підхід відтворює саму логіку Таїнства: від внутрішнього навернення — до літургійного святкування, від особистої правди — до церковного миру, від слова поради — до слова прощення, у якому говорить Христос.

У подальшому осмисленні пастирська перспектива розгортається в практичну площину — як саме супроводжувати різні категорії вірних: дітей, підлітків, подружжя, військових чи травмованих війною, осіб із сумлінням, що вагається, або тих, хто бореться із залежностями. Тут також постають питання про форми літургійного звершення, допустимі межі скорочень, а головне — про критерії призначення покути, яка має не лише виправити наслідок гріха, а зцілити його корінь і повернути людину до повноцінного євхаристійного життя. Це є практичне втілення тієї самої логіки милосердя, у якій благодать Божа діє через пастирське служіння Церкви, роблячи з каяття не акт сорому, а подію воскресіння душі ¹³¹.

Пастирський супровід у Таїнстві Покаяння не обмежується самим моментом розрішення. Він продовжується у формуванні духовної стійкості та допомозі людині інтегрувати досвід Божого милосердя у своє щоденне життя. Сучасна пасторальна парадигма розглядає сповідь не як разову подію, а як тривалий процес духовного визрівання, що охоплює три етапи: приготування, саме звершення і післясповідальний супровід. У цьому контексті священик не є лише адміністратором Таїнства, а духовним лікарем, наставником і провідником віри. Його місія полягає у тому, щоб супроводжувати не лише словом, а й прикладом власного життя, створюючи простір для відновлення довіри між Богом і людиною ¹³².

¹³¹ Святий Іван Павло II. Таїнство покаяння в житті Церкви. Мистецтво Сповіді. Упоряд. Ю. Августин. Львів, 2014. С. 20–26.

¹³² Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

Пастирський підхід у звершенні Таїнства Покаяння ґрунтується на єдності трьох вимірів — духовного, педагогічного та терапевтичного. Священик не лише промовляє слова розрішення, а допомагає людині глибше пізнати себе, усвідомити глибину власного навернення, відновити стосунок із Церквою і навчитися жити в благодаті. Такий підхід вимагає нової культури сповідального служіння — неформальної, наповненої вірою, психологічною чуйністю та богословською зрілістю ¹³³.

Кожна сповідь має бути зустріччю, а не процедурою. Церква навчає, що в моменті сповіді діє сам Христос, тому слово священика має нести Його милосердя, а не лише констатувати факт прощення. Людина приходить до сповіді не тільки з провиною, але й із тягарем страху, болю, розчарування, іноді навіть із протестом проти Бога. Завдання пастиря — побачити за гріхом людину, за словами — серце, за страхом — тугу за любов'ю. Це вимагає великої внутрішньої уваги, уміння мовчати тоді, коли слово може поранити, і говорити тоді, коли мовчання стало б байдужістю. Таке мовчання — не відсутність реакції, а вияв поваги до таїнства, що розгортається перед ним ¹³⁴.

Не менш важливою є духовна формація самого сповідника. Той, хто уділяє прощення, сам має бути людиною постійного навернення. Це означає, що священик повинен мати глибоке внутрішнє життя: регулярно сповідатися, брати участь у Євхаристії, практикувати особисту молитву і постійно поглиблювати свої знання. У сучасній Українській Греко-Католицькій Церкві дедалі частіше впроваджуються спеціальні програми духовної та психологічної формації для священиків. Вони включають біблійні студії, семінари з пастирської психології, тренінги зі сповідального служіння та душпастирства травмованих людей. Мета таких ініціатив — сформувати духовних провідників, здатних поєднати

¹³³ Congregation for the Clergy. Directory for the Ministry and the Life of Priests (New Edition). 13.06.2013. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2013-06/13-13/Direttorio_EN.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

¹³⁴ Pontifical Council for the Family. Vademecum for confessors concerning some aspects of the morality of conjugal life (12.02.1997). Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_12021997_vademecum_en.html (дата звернення: 06.11.2025).

богословську точність із людським співчуттям, щоб Таїнство ставало джерелом надії, а не страху.

Особливої уваги вимагає здатність пастиря розпізнавати життєвий контекст людини, що приходить до сповіді. Не всі приходять із тією ж готовністю чи вірою; іноді людина несе тягар втрати, травми, відчуження, сумнівів чи духовної порожнечі. У таких випадках різка моральна оцінка може лише поглибити відчуження. Мудрий сповідник усвідомлює, що перед ним — не «грішник», а син чи дочка, які повертаються додому. Його слово має не карати, а лікувати, не принижувати, а підносити. Цей пастирський стиль особливо важливий у культурі, де переважає осуд, де люди звикли ховати свої слабкості, боячись осуду навіть у Церкві ¹³⁵.

Належне призначення покути — це також вияв пастирської зрілості. У сучасному богослов'ї покута розуміється не як кара, а як духовна терапія, спрямована на відновлення рівноваги душі. Священик має підходити до цього з розсудливістю: враховувати вік, стан здоров'я, емоційний рівень і духовний досвід людини. Комуś буде корисною коротка молитва примирення, іншому — конкретний жест любові, а третій потребуватиме внутрішньої роботи над пробаченням. Покутні діла мають не принижувати, а надихати, допомагати людині відчувати, що Божа благодать діє навіть через найменші кроки назустріч добру ¹³⁶.

Важливо, щоб Таїнство не завершувалося емоційним полегшенням, а переходило у свідоме рішення розпочати нове життя. Священик покликаний допомогти каяннику сформулювати конкретні кроки духовного росту — участь у Літургії, регулярне читання Святого Письма, спільну молитву, оновлення стосунків із ближніми. Такий підхід перетворює сповідь на початок шляху, а не на фінальну точку. У цьому полягає педагогічна функція пастиря — він не просто «відпускає» гріхи, а «направляє» людину на шлях внутрішньої свободи.

¹³⁵ Congregation for the Clergy. Directory for the Ministry and the Life of Priests (New Edition). 13.06.2013. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2013-06/13-13/Direttorio_EN.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

¹³⁶ The Roman Ritual. Rite of Penance: Introduction. Liturgy Office (CBCEW). URL: <https://www.liturgyoffice.org.uk/Resources/Penance/Penance-Intro.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

Окремою сферою є робота з тими, хто несе важкі або повторювані гріхи. Тут пастир має виявити особливу делікатність і терпеливість. Його завдання — водночас не применшувати серйозність гріха, але й не закривати шлях до милосердя. Церква завжди наголошувала: Бог прощає не автоматично, а через зустріч, у якій поєднуються правда і любов. Саме в цьому полягає глибина пастирської мудрості — говорити правду так, щоб вона не відштовхувала, а визволяла ¹³⁷.

Пастирський підхід у Таїнстві Покаяння не завершується у сповідальниці. Священик є творцем культури покаяння в спільноті. Його поведінка, слова, навіть тон голосу здатні формувати ставлення вірних до сповіді. Якщо люди бачать у ньому не суддю, а свідка Божого милосердя, вони відкриваються до покаяння без страху. Тоді сповідь перестає бути тягарем і стає дорогою до радості. Саме це є метою пастирського служіння — щоб людина не боялася Таїнства, а прагнула його як джерела оновлення.

Такий підхід робить Таїнство Покаяння живою подією, де відбувається справжня зустріч Бога і людини. Священик, натхненний благодаттю, діє не як контролер чи наставник правил, а як провідник, який допомагає людині перейти від провини до миру, від сорому до гідності, від розбитості до цілісності. Це не просто обряд — це момент глибокого зцілення. Пастир супроводжує людину лагідністю, правдою і терпеливістю, відкриваючи перед нею горизонт Божої любові, що перемагає навіть найглибший гріх ¹³⁸.

У сучасному світі, де панує самотність, недовіра та внутрішня роздвоєність, саме такий тип пастирського служіння є не розкішшю, а нагальною потребою. Церква покликана не лише уділяти прощення, а й навчати жити в благодаті, перетворюючи кожну сповідь на школу довіри, де людина вчиться бачити у Бозі не суддю, а Отця. І в цьому полягає справжній сенс пастирського

¹³⁷ Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

¹³⁸ Code of Canon Law. Cann. 983–984 «The Sacrament of Penance». Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/eng/documents/cic_lib4-cann959-997_en.html (дата звернення: 17.09.2025).

підходу — зробити Таїнство Покаяння місцем живої зустрічі, у якій благодать Божа стає реальністю, що змінює життя.

3.3. Виклики та перспективи відновлення практики покаяння у світлі сучасності

Сучасна культура формує нове ставлення до понять гріха, провини та відповідальності, що безпосередньо впливає на церковну практику покаяння. У реаліях сьогодення Церква стикається з низкою серйозних викликів: поширеною секуляризацією, індивідуалізмом, релятивізацією моральних норм, людського спілкування, правовими тисками та суспільними травмами, зокрема спричиненими війнами й кризами. У цих обставинах вона змушена не просто зберігати усталену дисципліну, а активно шукати способи перекладу незмінної сутності Таїнства Покаяння на мову, зрозумілу сучасній людині. Незмінною залишається головна вісь богословського розуміння — покаяння як особисте навернення, що відновлює єдність із Богом і Церквою, і передбачає щире визнання провини з боку людини та розрішення, уділене священником, який діє від Імені Христа. Цю логіку чітко підтверджує як навчання Церкви, так і чинне канонічне право, що визначає звичайну форму примирення через індивідуальну сповідь, а також встановлює абсолютну недоторканність печатки сповіді ¹³⁹.

Ключові виклики відновлення практики покаяння у сучасному світі можна звести до чотирьох головних напрямів. Перший — це втрата або спотворення «відчуття гріха». Другий — розрив між сутністю Таїнства і прагненням сучасної людини до швидких, дистанційних або спрощених форматів. Третій — зовнішній тиск, що походить із правової, медійної та культурної сфер і вимагає від Церкви чіткішого пояснення природи сповіді. І, нарешті, четвертий — потреба системної пастирської інновації, яка не змінює сутності покаяння, але оновлює форми його

¹³⁹ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

проголошення, катехизації та супроводу. Відновлення починається не з експериментів, а з повернення до джерел — богословської ясності, канонічної вірності та живої пастирської креативності ¹⁴⁰.

Одним із фундаментальних антропологічних викликів сучасності є глибока ерозія відчуття гріха. В апостольських документах Церкви вже кілька десятиліть тому було застережено, що моральний релятивізм поступово витісняє розуміння гріха як об'єктивного зла. Людина звикає пояснювати свої вчинки психологічними або соціальними причинами, втрачаючи усвідомлення духовної відповідальності. У результаті сповідь для багатьох перетворюється на символічну або емоційну практику, іноді навіть на своєрідну «терапію». Слово «гріх» витісняється нейтральними евфемізмами — «слабкість», «помилка», «невдача». Відповіддю на цю кризу може бути лише повернення до євангельської граматики, де гріх і милосердя не протиставляються, а розуміються у взаємозв'язку. Покаяння у цьому сенсі є не просто саморефлексією, а внутрішнім наверненням серця, що повертає людину до сопричастя з Богом і спільнотою Церкви. Саме в цьому криється глибинний сенс Таїнства: не просто зняти моральну напругу, а відновити гармонію стосунку з Творцем ¹⁴¹.

Не менш показовим є виклик цифрової епохи, який поставив перед Церквою питання про допустимість дистанційних форм сповіді. Під час пандемії це питання набула особливої гостроти: чи можливе «онлайн-покаяння», якщо фізичний контакт неможливий? Офіційна позиція Церкви залишилася незмінною: Таїнство Покаяння вимагає особистої, індивідуальної зустрічі між каянником і священником, оскільки в ній діє не символічна, а реальна благодать. Телефонні або віртуальні сповіді суперечать суті Таїнства, бо воно передбачає тілесну присутність, конкретний акт визнання гріхів і видиме проголошення розрішення. Цей принцип не є архаїзмом — він відображає втілену природу християнства, де спасіння здійснюється не в абстракції, а через реальні зустрічі,

¹⁴⁰ Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

¹⁴¹ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

жести й слова. Церква визнає виняткові обставини для колективного відпущення гріхів, але чітко регламентує, що такі випадки можуть мати місце лише у крайній необхідності, з подальшим обов'язком особистої сповіді ¹⁴².

Серйозним викликом сучасності стає й правовий тиск на печатку сповіді. В окремих країнах періодично спалахують дискусії щодо її обмеження або навіть скасування — зазвичай під приводом боротьби зі зловживаннями. У публічному просторі нерідко лунає звинувачення, ніби «таємниця сповіді» є інструментом прикриття злочинів. Така риторика свідчить про глибоке нерозуміння природи внутрішнього форуму. Для Церкви печатка сповіді — не етична угода, а священна межа, що гарантує людині повну свободу сумління перед Богом. Її порушення є одним із найтяжчих злочинів у канонічному праві, що автоматично тягне за собою відлучення від Церкви. Захист цієї недоторканності не суперечить турботі про справедливість — навпаки, він засвідчує, що шлях до очищення не може бути побудований на страху чи контролі. Пастирська відповідь на виклики сучасності полягає не у руйнуванні конфесіоналу, а у формуванні культури відповідальності, профілактики та духовної зрілості як серед духовенства, так і серед мирян. Довіра до Таїнства можлива лише там, де ця недоторканність зберігається як безумовна ¹⁴³.

Ще одним важливим питанням є криза мови, якою Церква говорить про гріх і милосердя. У деяких випадках пастирська риторика скочується або в надмірну юридизацію, або в психологізацію. У першому випадку сповідь зводиться до «переліку порушень» і призначення «санкцій», у другому — перетворюється на морально-емоційне консультування без глибини духовного виміру. В обох випадках втрачається головне — досвід зустрічі з Христом, який діє у Таїнстві. Вихід полягає у поверненні до літургійної і біблійної мови: покаєння слід розглядати як пасхальну подію, де смерть гріха переходить у

¹⁴² United States Conference of Catholic Bishops. Leaders' Guide: Directory for Catechesis. 2021. URL: https://www.usccb.org/resources/Leaders%20Guide_DFC.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

¹⁴³ United States Conference of Catholic Bishops. The Care of Souls and the Forgiveness of Sins During This Pandemic: Memorandum. 22.03.2020. URL: <https://www.dowr.org/statements/documents/USCCBCareofSouls.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

воскресіння життя. Визнання гріхів, жаль і покута — це не формальні елементи, а жива структура навернення. Священик у цьому процесі не контролер, а посередник милосердя; його розрішення — не психологічне «пробачення», а реальне відновлення сопричастя з Богом. Саме тому Церква зберігає індивідуальну сповідь як звичайну форму Таїнства, а спільні покаєнні богослужіння розглядає як педагогічну підготовку серця. Ця структура впливає із самої природи Церкви, яка є знаком спасіння у світі, а не просто моральним інститутом ¹⁴⁴.

Окремого аналізу потребує посттравматичний контекст, у якому живуть сучасні спільноти, особливо ті, що зазнали війни, насильства чи внутрішніх криз. У таких обставинах практика сповіді має особливо делікатний характер. Людина, поранена досвідом втрати чи страждання, часто не здатна одразу відокремити моральну провину від екзистенційної рани. Завдання пастиря — не спрощувати, а допомагати розрізняти: що потребує прощення, а що — зцілення. Для цього потрібні безпечні простори слухання, підготовка сповідників у сфері розпізнавання травми, а також м'яка, але послідовна інтеграція досвіду сповіді в ширший процес духовної терапії. У такому середовищі Таїнство перестає бути актом сорому й перетворюється на простір зустрічі, де правда і милосердя зливаються в одну динаміку відновлення ¹⁴⁵.

Сукупність цих викликів — від моральної розмитості до спокус цифрової спрощеності та юридичного втручання — вимагає від Церкви подвійного руху: повернення до джерел і водночас творчого оновлення форм. Повернення до джерел гарантує збереження сутності: покаєння як внутрішнє навернення, індивідуальна сповідь як звичайний шлях примирення, священиче розрішення як видимий знак Божої дії, недоторканність печатки як основа довіри, а літургія

¹⁴⁴ Francis (Pope). Message to participants in the 35th Course on the internal Forum, organized by the Apostolic Penitentiary (27.03.2025). Holy See Press Office. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2025/03/27/250327c.html> (дата звернення: 27.09.2025).

¹⁴⁵ Bordoni L. Pope encourages confessors to be ministers of mercy. Vatican News. 27.03.2025. URL: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2025-03/pope-francis-message-confessors-mercy-jubilee.html> (дата звернення: 14.10.2025).

покаяння як форма виховання совісті. Творче оновлення передбачає розробку нових пастирських підходів, що відкривають сучасній людині цей досвід: катехизи, які пояснюють сенс гріха і милосердя; покаянні богослужіння, що готують до сповіді; формування сповідників, здатних поєднувати богословську точність з людяністю; публічне пояснення, чому дистанційні сурогати не можуть замінити Таїнство. Такий підхід уникає двох крайнощів — декоративного традиціоналізму та беззмістовної адаптації — і відкриває реальну перспективу духовного оновлення ¹⁴⁶.

Наступним кроком у цьому процесі має стати конкретизація інструментів відновлення: від нових моделей катехуменату й постійної містагогії до пастирських протоколів для особливих випадків — воєнної травми, залежностей, підліткової кризи віри. Важливо також формувати чіткі комунікаційні стандарти щодо захисту печатки сповіді та недопустимості її профанації у цифровому чи медійному просторі. Лише тоді богослов'я примирення стане не абстрактною теорією, а реальною стратегією духовного й суспільного оновлення Церкви у XXI столітті ¹⁴⁷.

Сучасна практика покаяння перебуває в напруженій динаміці між глибокою богословською традицією та радикально зміненим культурним середовищем. З одного боку, стоять перевірені Церквою форми, догматичні принципи та літургійна структура Таїнства Покаяння; з іншого — секуляризація, цифрова фрагментація, психологічний релятивізм і втрата глибинного розуміння гріха. Магістерій Церкви чітко фіксує симптоматику сучасної кризи: приглушення совісті, знецінення поняття гріха, прагнення до швидкого емоційного полегшення без реального навернення. І водночас залишається негасима людська потреба у примиренні — потреба, яку не здатна задовольнити жодна психологічна чи соціальна система без дії благодаті. Саме в цій напрузі

¹⁴⁶ Congregation for the Clergy. The Gift of the Priestly Vocation: Ratio Fundamental Institutionis Sacerdotalis. Vatican City, 2016. URL: [https://www.sdb.org/en/Council_Resources/Formation/Documents/ratio_fundamentalis_institutionis_sacerdotalis_8 dicembre_2016](https://www.sdb.org/en/Council_Resources/Formation/Documents/ratio_fundamentalis_institutionis_sacerdotalis_8_dicembre_2016) (дата звернення: 08.11.2025).

¹⁴⁷ Святий Іван Золотоустий. Про покаяння. 7, 3.

розкривається стратегічне завдання сучасного пастирства: повернути покаянню його видиму і переконливу sacramentalну логіку, не розмиваючи правди про гріх і не спрощуючи вимір Божого милосердя ¹⁴⁸.

Відновлення автентичної практики покаяння у сучасному світі потребує водночас богословської ясності й пастирської креативності. По-перше, необхідно наново артикулювати сутність Таїнства у категоріях, зрозумілих людині XXI століття — не зводячи його до емоційного досвіду, а показуючи як реальний процес духовного лікування. По-друге, важливо зберегти дисциплінарну тверезість і чітко окреслити межі допустимих форм — особливо у світі, схильному до «віртуалізації» всього, навіть того, що за своєю природою потребує особистої зустрічі. І, нарешті, потрібно розбудовувати інфраструктуру милосердя: готувати сповідників, розвивати спільнотні практики покути, вплітати покаяння у шлях до Євхаристії. Усе це покликане повернути покаянню статус не ритуальної формальності, а реалістичної дороги зцілення, яка веде до свободи, а не до приниження ¹⁴⁹.

Одним із найглибших викликів є втрата «відчуття гріха». Папські документи неодноразово називали це явище духовною хворобою епохи, яка затемнює у людині відчуття відповідальності перед Богом і ближнім. Суспільство, що звикло трактувати провину як психологічну «проблему», дедалі менше розуміє, що гріх — це не просто внутрішній конфлікт, а реальний розрив у стосунках із Богом, який має об'єктивні наслідки. Відновлення покайної культури можливе лише через повернення до євангельської логіки сумління: через слухання Слова Божого, молитву, чесний іспит совісті, жаль із любові до Бога та прийняття видимого знаку примирення через Церкву. Це не «психологія провини», як часто твердять скептики, а онтологічна терапія: гріх реально віддаляє, а благодать реально повертає. У практичному вимірі це означає, що катехиза і проповідь мають пояснювати суть гріха не як порушення норми, а як

¹⁴⁸ Bordoni L. Pope encourages confessors to be ministers of mercy. Vatican News. 27.03.2025. URL: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2025-03/pope-francis-message-confessors-mercy-jubilee.html> (дата звернення: 06.10.2025).

¹⁴⁹ Франциск, Папа Римський. Misericordiae vultus (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

драму зруйнованих стосунків, де Христос єдиний здатен відновити єдність. І навпаки — навернення не зводиться до «самопробачення», бо лише у сповідальній зустрічі з Богом через Церкву можливо почути слово істинного відпущення¹⁵⁰.

Другим важливим завданням є утримання чіткої дисциплінарної форми Таїнства. Спроби «оцифрувати» сповідь, що набули поширення у період пандемії, показали небезпеку розмивання суті. Апостольська пенітенціарія недвозначно наголосила, що загальне розрішення можливе лише за надзвичайних умов, а індивідуальна сповідь є і залишається звичайним шляхом примирення. Телефонні чи онлайн-сповіді, незалежно від технічних зручностей, не відповідають суті Таїнства, бо у ньому необхідна не лише духовна, а й тілесна присутність — особиста зустріч каятника і священника. Це не справа традиційної «консервативності», а глибокий богословський принцип: Христос діє через тілесність і присутність, а не через абстрактний сигнал. Тілесна присутність у сповіді є не формальністю, а самою структурою дії благодаті — тому її не можна делегувати технології без втрати суті¹⁵¹.

Не менш важливим є питання формації сповідників. Ювілей Милосердя виразно окреслив постать «місіонера милосердя» — священника, який поєднує в собі доктринальну точність із лагідністю, вміння слухати й розпізнавати, здатність призначати покуту як ліки, а не як покарання. Церква дедалі більше усвідомлює: ефективність Таїнства залежить не лише від вірного, але й від сповідника, який стає живим знаряддям Божої лагідності. Тому необхідні постійні формаційні курси з духовного супроводу, психологічної компетентності та пастирського розпізнавання. Практичне навчання *ars audiendi* — мистецтва слухати — і *ars discernendi* — мистецтва розпізнавати — має стати обов'язковою частиною духовної освіти. Священик повинен уміти розрізняти гріх від травми, провину від сорому, щоб не ранили людину вдруге, а допомогти їй побачити

¹⁵⁰ United States Conference of Catholic Bishops. The Care of Souls and the Forgiveness of Sins During This Pandemic: Memorandum. 22.03.2020. URL: <https://www.dowr.org/statements/documents/USCCBCareofSouls.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).

¹⁵¹ Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу. Львів, 1999. С. 210.

істину у світлі любові. Його компетентність — це не просто професійний навик, а пастирський знак милосердя, без якого неможливо оживити довіру до сповіді¹⁵².

Відновлення практики покаяння вимагає також повернення цього Таїнства в «тканину» парафіяльного життя. Потрібно, щоб воно перестало бути приватною справою й знову стало частиною ритму громади. Для цього необхідні регулярні покаянні богослужіння зі Словом Божим, тишею та можливістю особистої сповіді; катехитичні зустрічі, які пояснюють сенс Таїнства; відновлення практики спільного іспиту совісті під час постів і реколекцій. Така форма робить покаяння не епізодом, а процесом, де людина крок за кроком вчиться бачити своє життя у світлі Євангелія. Там, де парафія стає місцем довіри, де немає страху осуду, а є досвід слухання, сповідь набуває первісного сенсу — вона стає дорогою, а не обов'язком. Відновлення культури покаяння — це насамперед створення духовного простору, де правда не принижує, а звільняє¹⁵³.

Не менш важливою є й зміна мови, якою Церква говорить про покуту. Потрібно відійти від формального тону «виконання обов'язку» й повернутись до мови терапії, яка лікує корінь гріха. Покутні діла мають бути співмірними і спрямованими на конкретну сферу, де відбувалося падіння: це може бути молитва зі Словом Божим, примирення з ближнім, вчинок милосердя чи свідоме стриманість у певній сфері життя. Такий підхід перетворює покуту з механічного завдання на духовну програму оновлення, де Таїнство не закінчується у конфесіоналі, а триває у житті. Коли спільнота чує з амвона не лише про «обов'язок сповідатися», а про «шлях навернення», покаяння перестає бути тягарем і стає джерелом сили¹⁵⁴.

Останнім кроком є місійна комунікація милосердя. Сучасна Церква покликана не чекати, поки людина прийде до сповіді, а сама йти до неї — через

¹⁵² United States Conference of Catholic Bishops. Leaders' Guide: Directory for Catechesis. 2021. URL: https://www.usccb.org/resources/Leaders%20Guide_DFC.pdf (дата звернення: 09.10.2025).

¹⁵³ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

¹⁵⁴ Tevington P. (ed.). 47% of U.S. Adults Have a Personal or Family Connection to Catholicism: Report. Pew Research Center, 16.06.2025. URL: https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2025/06/PR_2025.06.16_catholic-life-in-us_report.pdf (дата звернення: 06.11.2025).

відкриті двері храмів, через публічні «дні примирення», нічні чування, спільні молитви. Мова Євангелія — це мова радості, а не страху. Там, де священник говорить людською мовою, де жест милосердя поєднується зі словом надії, сповідь знову стає доброю новиною, а не процедурою контролю. Милосердя повинно звучати як запрошення, а не як вимога ¹⁵⁵.

Оновлення практики покаяння має три взаємопов'язані виміри. Богословський — повертає ясність джерел: гріх є реальним розривом, розрішення — реальним примиренням, покута — реальним лікуванням душі, а Євхаристія — вершиною відновленої єдності. Дисциплінарний — захищає форму Таїнства від спрощень і спотворень, утримуючи його тілесний, особистісний та словесний характер. Пастирський — робить милосердя переконливим, готує компетентних сповідників, формує довіру в спільноті й місійно проголошує радість прощення. Там, де ці три площини сходяться, сповідь повертає собі природну привабливість і силу: вона знову сприймається не як ритуальний тягар, а як шлях до свободи і миру.

Далі логіка дослідження природно переходить до аналізу впливу покаяння на духовне життя вірних. Саме тут потрібно показати, як досвід примирення перетворює совість, дисциплінує пам'ять, відновлює людські стосунки і спрямовує до Євхаристії. Молитва, справи милосердя, духовне провадження, часте Причастя — усе це не просто наслідки Таїнства, а форма нового буття, в якому прощення стає не епізодом, а стилем життя.

3.4. Вплив покаяння на духовне життя вірних

Вплив Таїнства Покаяння на духовне життя вірних не обмежується почуттям полегшення чи звільнення від провини. Це — системний процес оновлення стосунку з Богом, Церквою та власним сумлінням, у якому діє реальна

¹⁵⁵ Rouillard P. Storia della penitenza dalle origini ai nostri giorni. Brescia, 1999. 224 p.

благодать, що змінює саму внутрішню структуру людини. Покаяння повертає вірного до стану синівства, наповнює серце миром, відновлює духовну рівновагу та зміцнює волю до боротьби зі злом. Через нього християнин отримує не лише прощення гріхів, а й нову здатність любити, вірити, служити. Цей досвід не залишається приватним — він виражається у спільнотному житті, у вчинках милосердя, у поверненні до єдності з Богом і людьми. Саме тому Катехизм говорить про покаяння як про подію примирення, де людина не просто визнає свої гріхи, а вступає у нову динаміку життя благодаті, що поступово формує її характер і світогляд¹⁵⁶.

Покаяння має три виміри, через які воно формує духовну зрілість християнина. Перший — онтологічний: відновлення стосунку з Богом, повернення до стану благодаті, у якому стає можливою жива молитва, слухання Слова Божого і свідома участь у Таїнствах. Другий — психологічно-етичний: формування стійкості совісті, очищення пам'яті, дисциплінування волі, здатність чинити опір спокусам. Третій — еклезіальний: повернення до тіла Церкви, де прощення гріхів переходить у конкретні акти любові, служіння, євхаристійне сопричастя. Ці три площини з'єднуються в одній логіці: благодать діє об'єктивно, а людина, відповідаючи на неї, втілює її у видимих практиках віри.

Відновлення стосунку з Богом — це початок нового духовного життя. Коли людина приходить до сповіді, вона не лише звільняється від гріховного тягара, а й відновлює свій зв'язок із джерелом життя — благодаттю. Саме тому після покаяння молитва набуває живої сили, а Слово Боже починає говорити безпосередньо до серця. Людина знову відчуває присутність Бога не як абстрактну ідею, а як дійсність, яка наповнює її існування. Мир, який приходить після розрішення, не є просто психологічним заспокоєнням — це результат дії Святого Духа, який примирює совість і повертає довіру. У цьому мирі

¹⁵⁶ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

народжується нова здатність бачити добро, прагнути його і свідомо відкидати зло¹⁵⁷.

Покаяння формує також внутрішню пильність, духовну тверезість. Людина, яка регулярно приступає до сповіді, стає здатною швидше розпізнавати власні спокуси, не допускати гріха до серця і вчасно відновлювати внутрішню рівновагу. У східній духовній традиції це описується категорією «синергії» — співпраці благодаті та людської волі. Благодать діє першою, але потребує вільної відповіді: саме в цій взаємодії людина поступово вчиться свободи. Часте покаяння розвиває духовну чутливість — здатність відрізнити добро від зла не лише в учинках, але й у думках, мотивах, словах. Це робить її сумління зрілим і відповідальним. У результаті змінюється не лише поведінка, а й внутрішній стан — серце стає простішим, чистішим, відкритішим до дії Святого Духа¹⁵⁸.

Не менш важливим є вплив покаяння на церковну свідомість. Людина, що отримала прощення, повертається не лише до Бога, але й до спільноти. Гріх завжди має соціальний вимір: він руйнує не лише душу, а й зв'язки з іншими людьми. Тому справжнє примирення включає у себе відновлення сопричастя — готовність знову брати участь у спільній молитві, служити ближнім, ділитися миром, який отримала від Бога. У цьому полягає сила церковної єдності: покаяння не ізолює, а навпаки, вкорінює людину в тіло Церкви, роблячи її живим учасником спільного життя. Там, де вірні практикують сповідь регулярно, виникає спільнота, в якій панують довіра, милосердя і духовна підтримка¹⁵⁹.

Особливе місце у цьому процесі посідає взаємодія покаяння з Євхаристією. Ці два Таїнства становлять два полюси одного духовного циклу: через сповідь людина очищується, щоб гідно приступити до Причастя; через Євхаристію вона отримує нову силу залишатися у благодаті. Це «дихання» духовного життя — покаяння як видих, Євхаристія як вдих — створює постійний ритм оновлення.

¹⁵⁷ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

¹⁵⁸ The Roman Ritual. The Rite of Penance: Introduction; Decree of the Sacred Congregation for Divine Worship (02.12.1973). FDLC. URL: https://fdlc.org/wp-content/uploads/2021/08/Penance_1.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

¹⁵⁹ Congregation for the Clergy. The Priest, Minister of Divine Mercy: An Aid for Confessors and Spiritual Directors. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 2011. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2011-05/20-13/sussidio_per_confessori_en.pdf (дата звернення: 26.10.2025).

Без покаяння участь у Євхаристії втрачає свою глибину, а без Євхаристії покаяння залишається незавершеним. Таким чином, християнин, який живе в цьому ритмі, не повертається після сповіді у «нульову точку», а входить у процес постійного освячення, у динаміку життя з Богом, де благодать стає його середовищем ¹⁶⁰.

У східній традиції цей взаємозв'язок має особливо практичне вираження. У Катехизмі Української Греко-Католицької Церкви «Христос — наша Пасха» наголошується, що сповідь і Причастя є двома дорогами зміцнення віри. Через них людина не лише очищується, а й глибше пізнає власні схильності, вчиться розпізнавати тонкі форми зла, набуває здатності протистояти йому на ранньому етапі. Це не «залежність» від сповіді, а нормальний стан зрілого християнина, який постійно розвивається у чеснотах і духовній увазі.

Покаяння також має соціальний і етичний вимір. Його наслідки виявляються у зовнішніх плодах: у готовності допомагати, у прагненні справедливості, у зростанні співчуття. Людина, яка пізнала Боже милосердя, сама стає його знаряддям. Вона вчиться бачити у ближньому не ворога і не конкурента, а брата. Прощення, отримане від Бога, стає моделлю, за якою вона прощає інших. Так формується моральна екологія спільноти — атмосфера, у якій покаяння перестає бути приватною практикою і стає стилем життя ¹⁶¹.

Таїнство Покаяння запускає в людині цілу архітектуру духовного життя: воно очищає сумління, упорядковує думки, дисциплінує волю, зміцнює чесноти і повертає здатність любити. Через покаяння благодать входить у саму структуру особистості, змінюючи її реакції, звички, навіть спосіб мислення. Людина, що живе в ритмі сповіді, поступово стає «звучною» для добра, її серце налаштовується на гармонію з Божою волею. Вона стає миротворцем — у собі, у родині, у спільноті ¹⁶².

¹⁶⁰ Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.

¹⁶¹ Dallen J. The Reconciling Community: The Rite of Penance. New York: Pueblo Pub. Co., 1986. 446 p.

¹⁶² Osborne K. Reconciliation and Justification: The Sacrament and Its Theology. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2001. 310 p.

У підсумку Таїнство Покаяння є не лише моментом очищення, а цілою школою духовного життя. Воно формує людину, здатну до щирості, до глибокої молитви, до активної любові. Через нього християнин навчається свободи — не як права робити все, а як сили обирати добро. У цій свободі він віднаходить справжню радість і мир. Покаяння стає не актом страху, а актом любові, у якому людина знову відкриває Бога як Отця, себе як дитину, а ближнього — як брата. Це і є справжнє духовне життя — життя примирених, у якому благодать і людська відповідь творять єдиний рух назустріч любові ¹⁶³.

Вплив покаяння на духовне життя вірних не завершується у моменті розрішення, а триває як глибокий і динамічний процес внутрішнього зростання, у якому благодать поступово формує нову людину. Це не одноразовий акт очищення, а шлях, що має власну психологічну, духовну й навіть соціальну логіку. Людина, яка регулярно приступає до Таїнства Покаяння, починає мислити інакше: вона вже не просто уникає гріха, а розвиває духовний імунітет — здатність бачити зло на відстані, розпізнавати його ще до того, як воно вкорениться у серці. Цей процес формує нову свідомість, у якій віра перестає бути обрядом, а стає способом життя. Саме тому Церква наполягає: сповідь не повинна бути перервою між падіннями, а дорогою постійного навернення, у якій віруючий навчається духовної пам'яті — пам'ятати про Божу милість частіше, ніж про власну провину. Такий досвід змінює не лише ставлення до Бога, але й спосіб мислення, поведінку і ставлення до ближніх ¹⁶⁴.

Покаяння стає джерелом стабільного духовного життя, бо воно відновлює довіру до Бога, дисциплінує волю і відкриває серце для співчуття. Його вплив розгортається у трьох ключових площинах — внутрішній, зовнішній і есхатологічній. У внутрішній сфері покаяння формує сумління, очищує серце, повертає внутрішній мир; у зовнішній — проявляється у практиці чеснот, у зростанні в любові, у здатності прощати й діяти милосердно; в есхатологічній —

¹⁶³ Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхології з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

¹⁶⁴ Dallen J. The Reconciling Community: The Rite of Penance. New York: Pueblo Pub. Co., 1986. 446 p.

воно відкриває людині сенс її життєвої дороги як підготовки до остаточної зустрічі з Богом. Через покаяння вірний не просто очищується від гріха, а входить у стан життя в благодаті — у постійний діалог із Творцем, де щоденні рішення стають продовженням сповіді, а совість — простором зустрічі з милосердям¹⁶⁵.

Найглибший рівень впливу покаяння — внутрішній. Людина, яка переживає справжню сповідь, отримує не лише прощення, а й новий досвід самоусвідомлення. Благодать, що діє через розрішення, впорядковує хаос думок, емоцій і страхів, які часто є джерелом гріха. Відбувається внутрішнє звільнення від образу Бога як суворого судді, натомість формується довіра до Отця, який не карає, а приймає і лікує. Це глибоке відчуття прийняття змінює психологічну структуру людини: замість постійного відчуття провини з'являється досвід гідності, укоріненої у прощенні. Така трансформація створює нову духовну стабільність: людина вчиться розрізняти правдивий сором, який веде до покаяння, і руйнівну провину, яка тягне до розпачу. Цей досвід народжує зрілу свободу — свободу, яка не відкидає моральну відповідальність, але перетворює її на свідомий вибір добра¹⁶⁶.

Другий рівень впливу — практичний, або етичний. Справжнє покаяння завжди має плоди, які видно в повсякденному житті. Людина, яка пережила прощення, не може залишитися тією самою. Її поведінка змінюється: вона стає уважнішою до потреб інших, менш егоцентричною, більш співчутливою. Цей стан часто називають «етикою вдячності» — адже той, хто пізнав милосердя, сам починає втілювати милосердя у своїх діях. Покаяння переходить із суто духовної сфери у соціальну: воно виявляється у примиренні з ближніми, у служінні, у справедливому ставленні до людей, у готовності допомагати. Таким чином,

¹⁶⁵ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.

¹⁶⁶ Second Vatican Council. Dogmatic Constitution on the Church *Lumen gentium* (21.11.1964). URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html (дата звернення: 16.11.2025).

духовний досвід стає моральним імпульсом. Прощення не є абстрактним актом, воно породжує діло любові — саме через це милосердя стає видимим у світі.

Наступний вимір — духовна сталість. Регулярна сповідь формує ритм, який навчає людину жити у стані постійного самопізнання. Іспит совісті перестає бути лише технічним етапом підготовки до Таїнства і перетворюється на щоденну практику, що допомагає бачити власний внутрішній стан, аналізувати мотиви, розпізнавати духовні небезпеки. Людина, яка живе у такому ритмі, не чекає падіння, щоб навернутися — вона живе у постійній динаміці очищення, у стані духовної уважності, який у східній традиції називають «тверезістю серця». Цей стан є протилежністю байдужості: постійне покаяння не втомлює, а навпаки, збагачує, роблячи душу спокійною, пильною і відкритою на Бога ¹⁶⁷.

Особливої уваги заслуговує зв'язок між покаянням і Євхаристією. Це не два ізольовані Таїнства, а дві частини єдиного духовного циклу. Покаяння очищує серце, щоб людина могла приступити до Євхаристії з чистим сумлінням; Євхаристія, своєю чергою, укріплює в людині благодать, щоб вона не поверталася до гріха. У цій взаємодії формується ритм християнського життя: сповідь — як акт очищення, Причастя — як акт єдності. Там, де цей зв'язок живий, віра перестає бути формальністю, а стає шляхом постійного перетворення. Людина починає розуміти, що Таїнства — це не «обов'язкові ритуали», а конкретна підтримка у її духовній боротьбі. Вона переживає Церкву не як установу, а як спільноту зцілення ¹⁶⁸.

Покаяння має також спільнотний вимір. Там, де існує культура сповіді, виникає атмосфера довіри, простоти і духовної відкритості. Люди не бояться визнавати свої слабкості, не вдаються до маскування чи самовиправдання, бо знають, що Церква — це місце зцілення, а не осуду. У такому середовищі формується «екосистема благодаті»: покаяння перестає бути приватним актом і стає способом спільного життя. Ця культура має особливе значення для молоді,

¹⁶⁷ Osborne K. Reconciliation and Justification: The Sacrament and Its Theology. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2001. 310 p.

¹⁶⁸ Франциск, Папа Римський. *Misericordiae vultus* (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.

яка часто відчуває розрив між вірою і життям. Коли молоді люди бачать, що віра не приховує слабкостей, а вчить їх приймати і долати, вони відкриваються до досвіду зустрічі з Богом. Так сповідь стає місцем автентичності — школою чесності, яка формує духовну зрілість.

Останній вимір — есхатологічний. Покаяння готує людину до вічності, бо кожна сповідь є передсмаком остаточної зустрічі з Богом. У ній людина вчиться стояти перед правдою без страху, бо знає, що ця правда освітлена милосердям. Той, хто звик покладатися на покаяння у земному житті, не боїться Божого суду, бо вже навчився дивитися на себе очима любові. Сповідь стає не лише очищенням минулого, а й тренуванням для вічності, де все освітлене світлом істини. Це відкриває нову перспективу християнського життя: покаяння не готує до смерті, воно готує до воскресіння ¹⁶⁹.

У підсумку покаяння постає не як епізод, а як постійний стан душі, який оновлює духовне життя. Воно очищує совість, зцілює пам'ять, формує чесноти, зміцнює спільнотну єдність і готує до зустрічі з Богом. Через покаяння благодать стає живою реальністю: молитва перетворюється на діалог, покута — на шлях зростання, а віра — на джерело миру. Людина, яка живе у цій динаміці, віднаходить себе не як жертву гріха, а як співпрацівника Божої любові. У покаянні вона вчиться бути вільною, бо справжня свобода полягає у здатності любити. І саме тут Таїнство Покаяння розкриває свою найглибшу суть — воно перетворює прощення на спосіб буття, а благодать — на подих душі, що живе у світлі Божого милосердя.

¹⁶⁹ Іван Павло II. *Reconciliatio et paenitentia* (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження Святого Таїнства Покаяння як взаємодії Божественної благодаті та людського каяття дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків, що підтверджують богословську глибину та актуальність цієї теми для сучасного церковного життя. Покаяння постає не лише як окремий релігійний акт чи моральний обов'язок людини, але як цілісний спасенний процес, у якому ініціатива належить Богові, а людина відповідає на Його заклик вільним і свідомим актом віри, смирення та навернення.

Аналіз біблійних засад таїнства покаяння засвідчив, що його коріння сягає самого об'явлення Божої волі у Святому Письмі. У Старому Завіті покаяння розкривається як повернення до Завіту, зміна серця та відновлення стосунків з Богом, тоді як у Новому Завіті воно набуває виразного христоцентричного характеру. Христос об'являється як Той, хто не лише проголошує покаяння, але й дарує владу прощати гріхи, передаючи її апостолам і Церкві. Таким чином, Таїнство Покаяння є божественним установленням, спрямованим на відновлення людини у благодатному житті.

Дослідження патристичної традиції показало, що Отці Церкви розглядали покаяння як постійний духовний стан, а не лише як одноразовий акт. У їхньому вченні чітко простежується єдність Божої милості та людського зусилля, де благодать не усуває свободу людини, а навпаки – зцілює її та підносить. Покаяння розуміється як шлях духовного зцілення, очищення сумління і повернення до повноти церковного життя. Ця спадщина стала підґрунтям для подальшого богословського осмислення таїнства у Східній традиції.

Сучасне богословське бачення Таїнства Покаяння в Українській Греко-Католицькій Церкві зберігає вірність біблійним і патристичним засадам, водночас враховуючи виклики сучасності. Покаяння постає як особистісна зустріч людини з милосердним Богом у лоні Церкви, де священник виступає не

суддею, а свідком Божого прощення та духовним провідником. Такий підхід підкреслює лікувальний і відновлювальний характер таїнства.

У другому розділі було доведено, що Божественна благодать є визначальним чинником дії Таїнства Покаяння. Саме вона ініціює процес навернення, очищає людину від гріха та відновлює її у спільноті з Богом. Людське каяття, своєю чергою, є відповіддю на Божий заклик, яка вимагає внутрішньої правди, усвідомлення гріха та готовності до зміни життя. Взаємодія благодаті й каяття не є механічною, а має глибоко особистісний і динамічний характер, що веде до освячення та духовного зростання.

Окрему увагу приділено психологічному та духовному вимірам каяття, які відіграють важливу роль у сучасному сприйнятті Таїнства Покаяння. Усвідомлення внутрішніх станів людини, її страхів, провин і прагнення зцілення допомагає глибше зрозуміти покаяння як шлях внутрішнього оновлення, а не формальне виконання обряду.

Практичний аналіз таїнства в сучасній церковній дійсності засвідчив потребу відновлення свідомого та відповідального підходу до покаяння. Пастирський супровід, належна підготовка вірних і оновлення катехитичного бачення є ключовими умовами для поглиблення духовного життя християн. Таїнство Покаяння, належно пережите, має безпосередній вплив на формування зрілої віри, внутрішньої свободи та активної участі в церковному житті.

Отже, Таїнство Покаяння постає як живий простір зустрічі Божественної благодаті та людського каяття, у якому здійснюється відновлення образу Божого в людині. Його значення не обмежується індивідуальним виміром, а має глибокі еклезіальні та духовно-формаційні наслідки, що робить цю тему надзвичайно важливою для богословського осмислення і пастирської практики сучасної Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб., та грец. текстами. Київ : «Місіонер», 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2 : Новий Завіт 350 с.
2. Августин Ю. Передмова. Мистецтво Сповіді. Збірка публікацій. Ред. о. Ю. Августина. Львів, 2014. С. 7.
3. Балога П. Еволюція та розвиток Таїнства Покаяння. Електронний ресурс. Блог о. Петра Балоги О. Р. Режим доступу: https://risu.ua/ru/evolyuciya-ta-rozvitok-tajinstva-rokayannya_n107893. (Дата звернення: 10.08.2025.)
4. Груца Вл. Сповідь як духовна терапія. Львів, 2019. С. 37.
5. Декрет про служіння і життя пресвітерів «Presbyterorum ordinis». 7 грудня 1965 р. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Львів. Свічадо, 2014. С. 308.
6. Іван Павло II. Reconciliatio et paenitentia (Примирення і Покаяння). Апостольське поучення. Рим, 1984. П. 29.
7. Іван Павло II. Таїнство Покаяння в житті Церкви. Послання до Апостольської пенітенціарії. 1998. П. 3.
8. Катехизм Католицької Церкви / Апостольська Столиця ; пер. з італ. офіц. тексту. Київ : Свічадо, 2002. 814 с.
9. Катехизм Католицької Церкви. Жовква, 2002. П. 1466.
10. Катехизм УГКЦ «Христос — наша Пасха». Львів, 2011. П. 449.
11. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів : Патріарша катехитична комісія УГКЦ, 2011. 448 с.
12. Кодекс Канонів Східних Церков. Рим, 1993. Кан. 733–734.
13. Марусин М. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. Рим. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. 208 с.

14. Рая Дж. М. Лик Божий. Львів, 2011. С. 192.
15. Святий Іван Золотоустий. Про покаяння. 7, 3.
16. Святий Іван Павло II. Таїнство покаяння в житті Церкви. Мистецтво Сповіді. Упоряд. Ю. Августин. Львів, 2014. С. 20–26.
- T. 1. Tainstva Vizantijskogo Evhologija.
- T. 2. Tainstva Vizantijskoj tradicii.
- T. 3. Evhologij Konstantinopolja v nachale XI veka i pesennoe posledovanie po trebniku mitropolita Kipriana.
- T. 4. Vizantijskij monasheskij postrig.
- T. 5. Vvedenie v tainstva Vizantijskoj tradicii.
17. Требник Петра Могили 1646. Друге видання. Канберра, Мюнхен, Париж. Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії, Наукове товариство ім. Шевченка в Європі, Академічне видавництво д-ра Петра Релея, 1988. 1786 с.
18. Требник. Видання верховного архиєпископа Української Греко-Католицької Церкви. Львів. Свічадо, 2001. 486 с.
19. Требник. Чин Сповіді. Львів, 1761. Л. 91 зв. 92.
20. Українська Греко-Католицька Церква. Пастирське послання Синоду Єпископів УГКЦ на 2020 рік. Покаяння і відновлення у світлі Євангелія. Львів : Патріарша курія, 2020. 16 с.
21. Франциск, Папа Римський. Misericordiae vultus (Обличчя милосердя). Булла. 2015. П. 9.
22. Шевчук С. Проповідь на початок Великого посту 2022 року. Українська Греко-Католицька Церква. URL: <https://ugcc.ua> (дата звернення: 03.05.2025).
23. Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу. Львів, 1999. С. 210.
24. Abramowitz J. S., Huppert J. D., Cohen A. B., Tolin D. F., Cahill S. P. Scrupulosity: A review and reconceptualization. URL: <https://jonabram.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/2968/2014/05/Scrupulosity-model-2014.pdf> (дата звернення: 03.09.2025).

25. Apostolic Penitentiary. Note on the Sacrament of Reconciliation in the current pandemic (20.03.2020). Holy See Press Office. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2020/03/20/200320d.html> (дата звернення: 15.10.2025).

26. Aquinas T. Summa Theologiae. Supplementum, q. 90 “Of the parts of Penance in general”. Isidore.co. URL: <https://isidore.co/aquinas/english/summa/TP/TP090.html> (дата звернення: 04.08.2025).

27. Aquinas T. Summa Theologiae. Tertia Pars: De Paenitentia, q. 85 “Penance as a virtue”. New Advent. URL: <https://www.newadvent.org/summa/4085.htm> (дата звернення: 01.08.2025).

28. Arranz M. Izbrannye sochinenija po liturgike. В 5 т. Рим, Москва, 2003–2006.

29. Augustine of Hippo. Confessions. Translated by R.S. Pine-Coffin. London: Penguin Books, 1961. С. 1–2.

30. Augustine. Confessions / translated with an introduction and notes by H. Chadwick. Oxford: Oxford University Press, 1991. 352 p.

31. Augustine. Enchiridion: On Faith, Hope, and Love. Chapter 17 “Forgiveness of Sins in the Church”. CCEL. URL: <https://ccel.org/ccel/augustine/enchiridion/enchiridion.chapter17.html> (дата звернення: 09.08.2025).

32. Basil of Caesarea. Homily on Repentance. CatholicLibrary.org. URL: https://catholiclibrary.org/library/view?chunk.id=00000005&docId=%2FFathers-Synchronized-EN%2FBasilus_Caesariensis__Homilia_de_paenitentia.en.html (дата звернення: 12.08.2025).

33. Bordoni L. Pope encourages confessors to be ministers of mercy. Vatican News. 27.03.2025. URL: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2025-03/pope-francis-message-confessors-mercy-jubilee.html> (дата звернення: 25.11.2025).

34. Cabasilas N. The Life in Christ. Crestwood, New York: St Vladimir's Seminary Press, 1974. 229 p. URL: <https://where-you-are.net/ebooks/the-life-in-christ-nicholas-cabasilas.pdf> (дата звернення: 14.08.2025).

35. Catechism of the Catholic Church. Part Two, Section Two, Chapter Two, Article 4: The Sacrament of Penance and Reconciliation. URL: https://www.vatican.va/content/catechism/en/part_two/section_two/chapter_two/article_4/ (дата звернення: 10.03.2025).

36. Catechism of the Ukrainian Catholic Church: Christ – Our Pascha. Kyiv–Edmonton: Patriarchal Catechetical Commission of the UGCC, 2016. 368 p.

37. Chauvet L.-M. The Sacraments: The Word of God at the Mercy of the Body. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2001. 240 p.

38. Chen Y., Harris S. K., et al. Religiously or Spiritually-Motivated Forgiveness and Well-Being among Adolescents and Young Adults: A Longitudinal Study. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6662928/> (дата звернення: 11.09.2025).

39. Code of Canon Law. The Sacrament of Penance: cann. 959–997. Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/eng/documents/cic_lib4-cann959-997_en.html (дата звернення: 16.09.2025).

40. Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments. Circular letter on the Sacrament of Penance (20.03.2000). Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20000630_circolare-sulla-penitenza%20_en.html (дата звернення: 20.09.2025).

41. Congregation for the Clergy. Directory for the Ministry and the Life of Priests (New Edition). 13.06.2013.

42. Congregation for the Clergy. The Priest, Minister of Divine Mercy: An Aid for Confessors and Spiritual Directors. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 2011. URL: https://www.clerus.org/clerus/dati/2011-05/20-13/sussidio_per_confessori_en.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

43. Connolly H. The Irish Penitentials and Conscience Formation // Religions. 2022. Vol. 13. No. 12. P. 1134. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13121134>.
44. Council of Trent. Fourteenth Session: Doctrine on the Sacrament of Penance (Session XIV). PapalEncyclicals.net. URL: <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/fourteenth-session.htm> (дата звернення: 11.10.2025).
45. Council of Trent. Sixth Session. Decree on Justification (13.01.1547). PapalEncyclicals.net. URL: <https://www.papalencyclicals.net/councils/trent/sixth-session.htm> (дата звернення: 09.10.2025).
46. Cyprian of Carthage. Treatise III: On the Lapsed (De lapsis). URL: <https://www.newadvent.org/fathers/050703.htm> (дата звернення: 10.03.2025).
47. Dallen J. The Reconciling Community: The Rite of Penance. New York: Pueblo Pub. Co., 1986. 446 p.
48. DeVine J. Two Treatises on Penance: an Inquiry into Tertullian's Exegesis and Theology. Churchman, 1995. 153 с.
49. Fr. John A. Hardon, S.J. The Spiritual and Psychological Value of Frequent Confession. Real Presence Renewal. URL: <https://realpresencerenewal.org/primers/the-spiritual-and-psychological-value-of-frequent-confession/> (дата звернення: 03.05.2025).
50. Garrigou-Lagrange R. The Three Ages of the Interior Life: Prelude of Eternal Life. St. Louis: B. Herder Book Co., 1948. 2 vol.
51. GotQuestions.org. What is the meaning of the Parable of the Prodigal Son? URL: <https://www.gotquestions.org/parable-prodigal-son.html> (дата звернення: 11.03.2025).
52. Gregory Nazianzen. Select Orations of Saint Gregory Nazianzen. Translated by Charles Gordon Browne & James Edward Swallow. London: Oxford University Press, 1894. 1019 с.

53. Hardon, J. A. History and Theology of Grace. The Real Presence Association. URL: https://www.therealpresence.org/archives/Grace/Grace_015.htm (дата звернення: 03.05.2025).

54. Hosler, J. D. Gregory the Great's Gout: Suffering, Penitence, and Diplomacy in the Early Middle Ages. In: Frassetto, M., Gabriele, M., Hosler, J. D. (eds.). Where Heaven and Earth Meet: Essays on Medieval Europe in Honor of Daniel F. Callahan. Leiden: Brill, 2014. P. 45–66. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004274167_003.

55. Ignatius of Loyola. The Spiritual Exercises of Saint Ignatius: A Translation and Commentary / by George E. Ganss, S.J. St. Louis, MO: Institute of Jesuit Sources, 1992. 184 p.

56. International OCD Foundation. Scrupulosity and OCD: Clergy Packet. 2022. URL: <https://iocdf.org/wp-content/uploads/2022/04/Clergy-Packet.pdf> (дата звернення: 26.10.2025).

57. John Chrysostom. On Repentance and Almsgiving / translated by G. G. Christo. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1998. 159 p.

58. John Climacus. The Ladder of Divine Ascent / translated by C. Luibheid, N. Russell; introduction by K. Ware. New York: Paulist Press, 1982. 301 p.

59. John Paul II. Orientale Lumen. Apostolic Letter to the Bishops, Clergy and Faithful to Mark the Centenary of Orientalium Dignitas. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 1995.

60. Karlo Broussard. A Biblical Case for Confession. URL: <https://www.catholic.com/magazine/print-edition/a-biblical-case-for-confession> (дата звернення: 25.04.2025).

61. Life, Hope & Truth. John 20:23: Did Jesus Give Authority to Forgive Sins? URL: <https://lifehopeandtruth.com/change/forgiveness/john-20-23/> (дата звернення: 12.03.2025).

62. Maria Grazia Bartolini. Handling Sin in Seventeenth-Century Ukraine: the Sacrament of Penance and the Disciplining of Conscience. *Slavia Orientalis*, 2018, 67(3), 321–340. DOI: <https://doi.org/10.1515/slav-2018-0032>.

63. Martos J. Doors to the Sacred: A Historical Introduction to Sacraments in the Catholic Church. Liguori : Liguori Publications, 2014. 384 p.

64. Miller C. H., Hedges D. W. Scrupulosity disorder: An overview and introductory analysis. *Journal of Anxiety Disorders*. 2008. Vol. 22(6). P. 1042–1058. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18226490/> (дата звернення: 05.11.2025).

65. Origen. Early Christian Theologian & Scholar. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Origen> (дата звернення: 11.03.2025).

66. Osborne K. Reconciliation and Justification: The Sacrament and Its Theology. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2001. 310 p.

67. Osborne K. Sacramental Theology: A General Introduction. New York: Paulist Press, 1988. 154 p.

68. People who believe in God and admit His power in the Sacrament of Confession are invincible – His Beatitude Sviatoslav in Zarvanytsia // Ukrainian Greek Catholic Church. 2021. URL: <https://ugcc.ua/en/data/people-who-believe-in-god-and-admit-his-power-in-the-sacrament-of-confession-are-invincible-his-beatitude-sviatoslav-in-zarvanytsia-517> (дата звернення: 12.03.2025).

69. Petcu L. Saint Basil the Great on Confessing Sins and the Severity of Penitence. The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – WLC 2016 : World LUMEN Congress. LUMEN 15th Anniversary Edition. Future Academy, 2016. Vol. 15. C. 732-740.

70. Pew Research Center. Catholic practices and devotions. 16.06.2025. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2025/06/16/catholic-practices-and-devotions/> (дата звернення: 07.11.2025).

71. Pontifical Council for the Family. Vademecum for confessors concerning some aspects of the morality of conjugal life (12.02.1997). Vatican.va. URL:

https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_12021997_vademecum_en.html (дата звернення: 09.11.2025).

72. Poschmann B. Penance and the Anointing of the Sick. New York : Herder and Herder, 1964. 266 p.

73. Ratzinger J. Presentation on the Sacrament of Penance (02.05.2002). Vatican.va. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20020502_ratzinger-penance_en.html (дата звернення: 11.11.2025).

74. Rouillard P. Storia della penitenza dalle origini ai nostri giorni. Brescia, 1999. 224 p.

75. St. Joseph Parish. Biblical References to Sacraments: Reconciliation. URL: <https://stjosephpc.org/system/resources/W1siZiIsIjIwMjEvMTAvMjYvNmc3a2dtbWl3cV9CaWJsaWNhbF9yZWZlcmVuY3NfdG9fU2FjcmFtZW50c19SZWNvbmlNpbGlhdGlubi5wZGYiXV0/Biblical%20references%20to%20Sacraments-Reconciliation.pdf>.

76. Tangney J. P., Dearing R. L. Shame and Guilt. New York: Guilford Press, 2002. 272 p.

77. Tanquerey A. The Spiritual Life: A Treatise on Ascetical and Mystical Theology. Tournai: Desclée & Co., 1930. 803 p. URL: https://archive.org/details/MN41530ucmf_5 (дата звернення: 15.11.2025).

78. Tevington P. (ed.). 47% of U.S. Adults Have a Personal or Family Connection to Catholicism: Report. Pew Research Center, 16.06.2025. URL: https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2025/06/PR_2025.06.16_catholic-life-in-us_report.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

79. The Biblical Basis for the Sacrament of Reconciliation. URL: <https://catholicphilly.com/2018/01/catholic-spirituality/the-biblical-basis-for-the-sacrament-of-reconciliation/> (дата звернення: 25.04.2025).

80. The Roman Ritual. The Rite of Penance: Introduction; Decree of the Sacred Congregation for Divine Worship (02.12.1973). FDLC. URL: https://fdlc.org/wp-content/uploads/2021/08/Penance_1.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

81. United States Conference of Catholic Bishops. Leaders' Guide: Directory for Catechesis. 2021.

82. United States Conference of Catholic Bishops. The Care of Souls and the Forgiveness of Sins During This Pandemic: Memorandum. 22.03.2020. URL: <https://www.dowr.org/statements/documents/USCCBCareofSouls.pdf> (дата звернення: 22.11.2025)

83. Vogel C. Le pécheur et la pénitence dans l'Église ancienne. Paris : Cerf, 1982. 304 p.